

Pokalbis su literatūrologe habil. dr. Jūrate Sprindyte

2013 01 15

Loreta Jakonytė: Ką naujoms kartoms būtų svarbu žinoti apie sovietmetį?

Jūratė Sprindytė: Galėčiau pradėti nuo to, kad jeigu ne sovietmetis ir ne stalinistiniai trėmimai, manęs iš viso nebūtų. Aš dėl to atsiradau – mano tėtis [Adolfas Sprindis, prozininkas, literatūros tyrėjas, Vilniaus universiteto dėstytojas] ir mama [Veronika Gipiškytė-Sprindienė, lietuvių kalbos mokytoja] kitaip nebūtų susitikę. Mano mama buvo įsimylėjusi vaikiną iš savo tėviškės – Juozą Lukošiuoną, kuris paskui pabėgo į Vakarų. O mano tėvelio pirmoji meilė buvo medikė iš Kauno. Jie susidūrė tikrai studijuodami universitete dėl to, kad jų pirmosios meilės išsisklaidė, išsibarstė – sužlugo. Keturiasdešimt devintais metais tėvelis mano mamą iš tikrųjų ištraukė iš vagono. Jinai su savo tėvais jau buvo vežama į Sibirą. Mano mamos tėvai buvo ūkininkai – turėjo trisdešimt du hektarus žemės. Juos trėmė keturiasdešimt devintais metais. Mamą pagavo. Mamos sesuo – penkeriais metais už ją jaunesnė, tada dar beveik paauglė, irgi buvo įrašyta į tremtinių sąrašus, bet išsislapstė pas gimines Kaune ir mano tėvelio tėviškėj – Varniuose. Tėvelis ėjo pas Justą Paleckį ir pasakė: „Mano mylimoji.“ Tada jo paklausė: „Ar tu ją vesi?“ Jisai atsakė: „Taip, aš ją vesiu.“ Mano tėvai vėliau Paleckį garbino už tai, kad jis leido mamą ištraukti iš vagono tikrąja to žodžio prasme. Tėvai labai greit susituokė – keturiasdešimt devintų metų balandžio tryliką dieną, nes viskas vyko pavasarį. O aš gimiau penkiasdešimt antrais metais. Mama jau dirbo, kaip tada vadinosi, darbo jaunimo mokykloje. Tėvelis rašė disertaciją, dėstė universitete.

Mes gyvenom pusrūsyje, dabartinėje Didžiojoje (tada – Gorkio) gatvėje. Ten buvo žinybinis namas, kuriame gyveno universiteto darbuotojai. Aš pragyvenau ten iki penkerių metų. O dabar tas namas yra ypatingas – vadinamas Stendhalio namu. Ten įsikūręs Prancūzų kultūros centras. Tame namų bloke su prancūzų armija buvo apsistojęs Stendhalis. Tą pusrūsio butą prisimenu kaip pokarinės tikrovės įsikūnijimą. Ten nebuvo jokių patogumų. Tualetas – koridoriaus gale. Universiteto dėstytojai vaikščiodavo ten. Kadangi tais laikais niekas kačių nesterilizuodavo, klozetuose skandindavo kačiukus (kai papasakojau, šita detalė padarė didelį įspūdį Solveigai Daugirdaitei). Gerai prisimenu, kad mane maudydavo skardinėj vonelėj. O mano tėvai vaikščiodavo į pirtį – pirties sistema tada buvo išplėtotą. Turėjom uždara gražų kiemą.

Labai bendravau su lotynisto Benedikto Kazlausko dukra Irute. Jos mama buvo mirusi. Benediktas Kazlauskas augino mergaitę vienas. Jinai buvo už mane gerokai vyresnė. Irutė man

pripiešdavo popierinių lėlių, iškarpydavo jas, paskui aš piešdavau lėlėms sukneles. Tokie buvo mūsų žaidimai. Pas ją ateidavo draugių. Mergaitės žaidimams susimesdavom ant sofos, nes vos buvo kur apsisukti.

Mes gyvenom pusanatro kambariuko butely. Bet aš prisimenu kiekvieną smulkmeną (vis dėlto kaip vaikui viskas įstringa!) – kiekvieną kilimėlio, pagalvėlės detalę, raižinį. Mano mama daug siuvinėjo (tarpukario gimnazijose mergaitės buvo ruošiamos šeimai – lankė virimo, ypač siuvinėjimo, gal mažiau mezgimo kursus). Kai šiemet, tvarkydama sodybą, radau mamos siuvinėtas pagalvėles, susigraudinau. Turiu nuotrauką, kur aš, būdama kokių aštuonių mėnesių, sėdžiu tų pagalvėlių fone. Išskalbiau jas, pasidėjau į relikvijų skrynią. Turiu kaime tikrą senovišką ornamentais dažytą skrynią ir dedu ten visokius giminės daiktus.

Vis dėlto akivaizdu, kad lietuvių šeimose relikvijų likę mažai. Mano močiutė ūkininkė mėgo indus. Kaip pasiturintys ūkininkai, mano seneliai turėjo labai gražių indų. Per karą indus užkasė sode, dėžėse, bet viską pasėmė polaidžio vanduo, per žiemą indai susproginėjo, duženas reikėjo išmesti. Seneliai į Sibirą išvažiavo faktiškai taip, kaip stovi. Tuose namuose apsigyveno svetimi, nors ir padorūs žmonės – jų tarnai, samdiniai. Vėliau, kol jie pasistatė miestelyje savo namą, mes su jais bendravom. Kai seneliai grįžo, atgavo tik pusę namo. Namas buvo didelis, tvarkingas, dviem galais. Mano tėvelis padėjo atgauti tą privatinę nuosavybę. Kai samdiniai išsikraustė, mes savo žinioj turėjom visą sodybą. Kaimo sodyba buvo tikras kosmosas: didžiulis sodas, klėtis, gražūs tvartai, klojimas (taip Aukštaitijoj vadinama). Viensėdis (vienkiemis) buvo Utenos rajone, trys kilometrai nuo Užpalių. Septyniasdešimt antrais metais buvo vykdoma melioracija, seneliai dar buvo gyvi. Jie patyrė didžiulę traumą – turėjo kraustytis į miestelį. Mes vėl turėjom keltis pusę namo. Labai simbolinis dalykas – keltis pusę namo. Viso namo keltis jau negali – dviem senukams buvo per didelis plotas. Viskas tada buvo labai apribota. Pasistatėm sodybėlę Užpalių miestely, ant Šventosios kranto. Dabar ten – mano vasaros fazenda (na, čia juokai). Bet kaimas, Aukštaitijos sodyba mane suformavo. Kaip aš džiaugiuosi, kad esu nei kaimietė, nei miestietė. Manyje yra pusė kaimo, pusė miesto, ir tai labai gražiai sugyvena, nes aš gimiau ant grindinio.

Mano tėtis išėjo iš namų kaip stovi. Jo tėtis buvo amatininkas Varnių miestely. Jis per Pirmą pasaulinį karą buvo sužeistas. Negalėjo dirbti žemės ūkio darbų, tai buvo dažytojas – maliorius. Dažė rogutes, šlajukes ir kitką. Mano tėvelis dar juokėsi, kad jis pats per kažkurias vasaros atostogas dažė Varnių kalėjimą. Šeimoj buvo keturi vaikai. Mama pabėgo į Klaipėdą su kvartirantu – jų namuose gyvenusiu orkestro muzikantu, sukūrė kitą šeimą. Kaip Viktorija Daujotytė liudija, tai nuskambėjo per visą Žemaitiją. Kad tais laikais moteris paliktų keturis vaikus – toks ekskliuzyvnis atvejis, buvo neįtikėtina. Mano tėvas faktiškai augo kaip našlaitis,

globojamas senelio (felčerio), nuo pat mažens turėjo pelnytis duoną. Kadangi Varniuose yra didžiulis Lūksto ežeras, jis pradėjo žvejoti. Vėliau su žvejais – Kuršių mariose. Eksternu baigė mokslus. Savyje turėjo daug šviesos ir ėjo į literatūrą.

O mamytė buvo mokytoja. Ji visą gyvenimą pradirbo vakarinėj darbo jaunimo mokykloj. Tai buvo labai savotiškas patyrimas dėl to, kad ta mokykla buvo pilna suaugusių žmonių. Ten mokėsi televizijos diktoriai, būsimi kompozitoriai ir kiti. Pavyzdžiui, kompozitorius Feliksas Bajoras, televizijos diktoriai Jonas Baranauskas, būsimą seimūnė Nijolė Oželytė. Mama vis sakydavo: „Čia – mano mokinys, čia – mano mokinys!“ Jų buvo daug, tik aš kitų pavardžių neprisimenu. Mama, kaip jauna mokytoja, su ilgom kasom iki kelių, buvo visų mylima. Mūsų namuose humanitarinė kultūrinė atmosfera mane supo nuo pat pirmųjų dienų. Aš buvau labai laiminga savo šeimoj.

Lietuvių šeimose taip mažai relikvijų arba kokių nors paveldimų daiktų, baldų, epistoliarikos. Mano vyras [bibliofilas Juozas Lionginas Laurušas], būdamas septynių mėnesių, buvo išvežtas į Sibirą. Jo tėtis išėjo į partizanus – ištrėmė visą šeimą. Aš turiu iš Sibiro kočeliuką, šakutę, vieną kitą savo senelių menkniekį. Būtent tie daiktai jau yra relikvijų rango. Relikvijos, deja, minimalios. Man labiausiai gaila, kad tėvai viską naikino. Mano mama sunaikino visus senelių laiškus, siųstus iš Sibiro (labai gražiai pasirašydavo, visada vienodai – „Jonas ir Ona“). Tai galėjo būti inkriminuojama kaip negeras dalykas. Mano vyras irgi neturi beveik nieko, nes visa išgraibstė svetimi.

Aš buvau dar visiškai maža, bet prisimenu, kaip mes siųsdavom seneliams siuntinius į Sibirą fanerinėse dėžėse, kurias sukaldavo namuose. Violetiniu rašalu užrašydavom adresus. Iš senelių irgi kai kas ateidavo. Iš Sibiro mums atsiųsdavo džiovintų spanguolių. Mes jiems siųsdavom medžiagos skiaučių, kurių gaudavom. Pokaris buvo siaubingai skurdus. Geriausias mano pyragaitis – batonas, apteptas sviestu ir pabarstytas cukrum. O tikrą pyragaitį gaudavau tik tai tada, kai labai susirgdavau, o angina sirgdavau dažnai. Penkiasdešimt treči, ketvirti, penkti, šešti metai buvo labai skurdūs visom prasmėm. Tada mačiau taupumą, nešvaistymą, ekologišką santykį su absoliučiai viskuo – popieriaus lapu, maistu, duonos trupiniu, ir tai apskritai formavo santykį su pasauliu, jo gėrybėm. Atsimenu, senelis raikydavo duoną, trupinius surinkdavo (kiekvieną trupinuką nuo stalo) ir susidėdavo į burną.

Didžiulį vaidmenį mano sąmonėjimui, sąmoningumo trajektorijų formavimui, suvaidino tėvų bičiulis Stasys Gorodeckis (1915-2002). Pagal specialybę jis buvo inžinierius, bet iš esmės – tikras humanitaras. Ypatingo likimo žmogus, antisovietinio ir antinacinio pasipriešinimo dalyvis. Labai įdomi jo biografija. Trumpai galiu pasakyti, kad bajoriškos kilmės ir plačių pažiūrų patriotas ilgai kalėjo Intos lageriuose už tai, kad 1945 m. su generolu Vėtra (juristu Jonu

Noreika) įkūrė Lietuvos Tautinę tarybą, organizavusią pokario pasipriešinimo veiklą, rengusią jos dokumentus, koordinavusią pogrindžio centrus. Nuteistas dešimt metų praleido Šiaurėje. Po traumos (raštas užkrito ant galvos) pakliuvo į Abezės klipatų speclagerį, kur kalėjo apie 60 profesorių ir intelektualų, vakarais klausė Levo Karsavino paskaitų. Dėdė Stasys buvo ir poetas (Stasys Radžiūnas), net bandė kurti nacionalinį epą (rankraščių juodraščius kurį laiką slėpė pas mus, nes jį nuolat sekė KGB). Kai buvau mokinukė, normaliau suvokianti situaciją, jis dažnai ateidavo ir labai daug pasakodavo iš savo lagerinės ir pasipriešinimo patirties. Apskritai buvo drąsus, tiesus, demonstravo nepriklausomą laikyseną, ir tai man darė milžinišką įspūdį.

Abu mano tėveliai dirbo kultūrinėse institucijose – mokykloje ir universitete, kur ideologinė priežiūra buvo stipri, todėl jie buvo labai atsargūs. Jie man nesakydavo to, kad sovietų valdžia nelegitimi, daugelio kitų dalykų. Dar gerai prisimenu, kaip seneliai grįžo iš tremties. Tai buvo penkiasdešimt šešti ar septinti metai, man tada buvo ketveri penkeri. Mes ėjom jų pasitiktį į Vilniaus geležinkelio stotį. Ėjo mano tėtis, motinos sesuo ir aš. Bet mano mama nėjo, nes bijojo praleisti pamokas ir šiaip viešumo, kad tremtinių dukra. Penkiasdešimt šeštieji – tarsi atšilimo laikas, bet jinai vis tiek bijojo. Jinai, pradirbus mokykloje stalinistiniu laiku, pasakodavo man, kad, jeigu parašysi lontoje frazę „Stalinas generalissimus“, ir žodį „generalissimus“ perkelsi į kitą eilutę, – vien už tai galėjai būti įskųstas, susilaukti bausmės. Tėvai buvo labai prigąsdinti.

Tėvas visą gyvenimą buvo saugumo persekiojamas. Atkreipkim dėmesį, ką reiškia saugumas. Mes visada KGB instanciją vadindavom saugumu. O koks yra paradoksas? Tai buvo absoliutus nesaugumas, bet visi vadino saugumu. Tėtės tokia reputacija – mamą, buožės dukrą, ištraukė iš vagono, ir ne tik tai. Mano tėvelis dar buvo susilaukęs labai bjaurių sankcijų keturiasdešimt devintų metų rašytojų susirinkime Rašytojų sąjungoje. Mykolas Sluckis apkaltino jį bendradarbiavus su vokiečių spauda. Karo metais tėvas, kaip ir daugelis kitų jaunų literatų, savo apsakymus spausdino vokiečių kontroliuojamoje spaudoje. Žmonės, gyvendami Lietuvoje, spausdino savo kūrybą tuo metu legalioje spaudoje, nieko bloga nemanydami. Pagaliau niekas nežinojo, kuo karas ir visa tai baigsis. Tai buvo keturiasdešimt antri, treči, ketvirti metai. Tėvas vokiečių lietuvių periodikoje išspausdino gal penkis, šešis apsakymus. Pylos sulaukė jau tarybiniais metais. Sluckis tada buvo sekcijos pirmininkas ar atsakingas už darbą su jaunaisiais rašytojais, nors tėvas buvo septyneriais metais už jį vyresnis. Sluckis viešai per susirinkimą išrėžė, kad tėvas bendradarbiauja su buržuaziais nacionalistais. Kadangi mamą ištraukė iš traukinio ir spausdino kūrinį vokiečių spaudoje, mano tėvui iki 1964 metų buvo užkirstas kelias į literatūrą. Aišku, tėvas Sluckiui to negalėjo atleisti visą gyvenimą. Sluckis jam buvo *persona non grata*. Už tai man dabar dvigubai įdomiau nagrinėti Sluckį. Gal prieš penkerius metus Sluckis už visa tai manęs labai smarkiai atsiprašė, atgailavo. Aš tada reagavau gal

santūriai, bet mane tai sujaudino. Man pasirodė, kad Sluckis yra iš tų žmonių, kurie vis dėlto permąsto praeities įvykius ir bando susivokti situacijoje. Aš suprantu Sluckio kelią į literatūrą, jo likimą. Tokį likimą, kad viskas klostėsi natūraliai. Jis mano tėvą smerkė iš įsitikinimo. O tėvas mamą gynė iš meilės ir, matyt, suprasdamas, kad, na, kodėl jinai, jau būdama studentė, turi išvažiuoti į Sibirą? Tokios dramos. Tėvai apie tai niekad nemėgo kalbėti. Aš žinojau tik patį faktą. Žinojau, kad Sluckis mano tėveliui visą laiką liko labai nemalonus žmogus, ir Sluckio kūrybą jis vertino, matyt, neobjektyviai kritiškai.

Tėvas stipriai išgyveno, kad jam buvo užkirstas kelias į literatūrą. Kai paskaitai karo metų apsakymus, matai, kad jis turėjo labai savitą stilių. Nors jis buvo realistas ir nebuvo pasiekęs psichologinių aukštumų. Bet kas žino, kaip būtų klostęsis jo, kaip rašytojo, gyvenimas, jeigu jis būtų galėjęs toliau spausdintis. Penkiolikos metų pauzė – tai daug. Jis nuėjo į mokslą. Demonstravo kairiasias pažiūras. Reikėjo ginti šeimą, nes mama – „su dėme“. Tėvai likvidavo viską, netgi senelių tremties adresą. Kol nereikėjo ieškoti reabilitacinių pažymų, mes nežinojom – adresas buvo ištrintas. Iš atminties buvo ištrinta ir daugiau dalykų. Ypač baili buvo mano mamos sesuo, mano krikštamotė, mylima teta, kuri su mumis ilgą laiką gyveno. Kur kitur ji galėjo gyventi? Namai buvo atimti. Jinai gyveno su mūsų šeima Vilniuj tol, kol ištekėjo. Pas mus gyveno labai ilgai – kelis dešimtmečius. Aš su ja išaugau, užtai ji man tapo toks artimas žmogus. Bet jinai nieko nenorėjo pasakoti. Tėvai buvo kaip užrakinti – užsiūtomi burnom. Kai aš kartais kuo nors suabejodavau ar ko nors paklausdavau, jie man sakydavo: „Užaugsi, gal ką suprasi, o gal tau to ir nereikės.“ Jie niekada netikėjo, kad gali sulaukti Nepriklausomos Lietuvos. Visi išgyvenimai užrakinti – vidinio cenzoriaus sutramdyti. Tėvai sakydavo, kad situacija pasikeitusi, reikia gyventi tokį gyvenimą, koks jis yra dabar.

Negalvojant apie laisvės limitus, gyvenimas iš tiesų buvo žavus. Jeigu gyvenai tikrai tokį – kasdieninį ir egzistencinį – gyvenimą, imant bendražmogiškuoju matmeniu, iš abstraktaus humanizmo pozicijų. Mano tėtis buvo ir medžiotojas, ir žvejas. Mes gaudydavom vėžius. Namuose nuolat būdavo paukštienos, žvėrienos. Farširuodavom lydekas, raugdavom grybus. Mes anksti įsigijom mažą, apvalų, seno modelio „Moskvičiuką“, – matyt, per paskyrą, kurią tėvelis gavo universitete. Aš to net ir nebeprišimenu. Važinėdavom, kursuodavom visur. O tada mašinų buvo nedaug. Miškai, ežerai ir upės – visko buvom pilni. Labai artimai bendravom su gamta. Kai seneliai grįžo iš Sibiro, jau minėjau, atgavo savo žemės sklypelį – kelis arus prie namo. Ten visą laiką buvo daržas, savų obuolių, morkų, bulvių. Augindavom ir kelias braškes, ir kelis pomidorus. Dar senojoj sodyboj buvo duonkepė krosnis. Močiutė kepdavo labai skanias namines košes. Šutindavo špižiniuose puoduose. Visa tai labai gerai prisimenu – kaip kosminio rojaus, harmonijos pilną gyvenimą. Visas vasaras mes praleisdavom kaime. Kol brolis buvo visai

mažas, tėvelis imdavo mane į žvejybą (į medžioklę, aišku, ne). Anksti rytais plaukdavom Šventąja valtimi. Tėvas buvo labai demokratiškas, pažino daug žmonių, vienkiemių savininkų. Su visais susidraugaudavo, lengvai gaudavo valčių. Turėjo ir savo pripučiamą, sulankstomą valtį, tinklus. Gal ir brakonieriaudavo, gal tada taip netikrindavo. Prisimenu, buvo dar toks žvejojimo būdas. Net nežinau, kaip jį tikri žvejai vadina. Mes vadinom taip – palaidynės. Ant ilgo, gal dvidešimties metrų, lininio ar kaproninio siūlo, kas metras būdavo prikabinamas siūliukas su kabliuku, gale pririšdavo du akmenis ir paleisdavo į ežerą. Paskui ant tų kabliukų prikibdavo tai ešeriukas, tai kuoja, tai lydekaitė. Aš buvau žuvų skutikė. Skusdavau žuvis nuo pat mažens, ir visa tai kvepėdavo didele romantika. Išimi žuvų žarnas, nupjaustai galvas, padedi ant varnalėšos lapo, ateina du katinai. Varnalėšos lapą nelengva rasti, nes mano senelis buvo nepaprastai tvarkingas. Jis nukapodavo visas dilgėles ir varnalėšas patvoriais. Pas senelį daug laiko praleisdavau vadinamoj *lazaunėj*. Aukštaičiai taip vadina medžio apdirbimo vietą. Senelis turėjo ir savo varstotą. Ten buvo mūsų malkinė ir įrankių dėžės. Senelis neblogai mokėjo staliaus amatą. Dabar dar mūsų senosios sodybos sandėliuke yra išlikę senelio faktiškai prieš pat mirtį padarytos tvirtos, stiprios lentynos, stalai. Man ypač įstrigo, kaip pavasarį jis peržiūrėdavo grėblius. Grėbliai šienui grėbti buvo jo daryti, mediniai. Jeigu kokio dančio grėblyje nėra (grėblyje dantų – gal dvylika), jis tuoj pat paima ir išskaptuoja naują. Paskui apeidavom tvorą. Jeigu statinukas ar tvoros skersinė lenta pakrypę, atšokęs vinis, – tuoj pat prikaldavo.

Arkliai seneliai neturėjo, bet laikė karvę ir du paršiukus. Eidavom karvės perkelti, pagirdyti. Aš visur sekiodavau senelį. Jis beveik visą laiką tylėdavo. Kartais nusišypsodavo, kartais ko paklausdavo. Mes tylomis su juo bendravom. Bet tokia fantastiška jo šypsena! Išgyvenęs jis daug – palaidojęs tris mažus savo sūnus (ketverių, šešerių, aštuonerių metų). Visi trys berniukai mirė plaučių uždegimu. Mano mamos ir tetos vyresnieji broliai. Jos buvo jaunesnės. Abi mergaitės išgyveno. Man visada būdavo labai baisu, kai mama sakydavo: „Ir gerai, kad jie mirė maži, nes būtų išėję į mišką ir žuvę. Ir tėvams, ir visiems mums būtų dar didesnė bėda.“ Gal būtų sušaudyti, nes vis dėlto trys jauni vyrai namie. Aišku, tokia teorinė perspektyva, bet tikėtina, kad taip ir būtų nutikę.

Seneliai iki karo – labai tvarkingi ūkininkai. Senelis pirko pačios aukščiausios kokybės galvijų – daniškų karvių, geriausios veislės paršų. Laikė daug žąsų, vištų. Močiutė vištų kiaušinius pardavinėdavo. Paskui pirkdavo sau ar kokią medžiagėlę, ar kokį indą. O senelis – viską ūkiui, namų reikmėms. Sau skirdavo tik skatikus. Aišku, buvo natūrinis ūkis, net šeštajam dešimtmety tai dar mačiau. Mums sodybą elektrifikavo, kai užėjo vajai, kad neliktų nė vieno vienkiemio be elektros, – šešiasdešimt kažkuriais metais. O prieš tai – žibalinės lempos. Mama pasakodavo, kad prie žibalinių lempų jos su mano teta ruošdavo pamokas. Žibalinės lempos

buvo kelios. Viena prabangi – svečiams; kita paprastesnė. Aš puikiai atsimenu žibalo kvapą. Arba kaip senelis kiekvieną šakaliuką sukapodavo ir darydavo tokius kūlelius. Buvo pečiui prakuroms žabų rinkinys, susuktas šiaudų grįžte. Kūlelių prikrauta palėpėse, malkinėje. Viskas sodyboj buvo be galo tvarkinga. Surinkdavo visus nukritusius obuolius, nunešdavo kiaulėms. Ūkis be atliekų. Puikiai jį prisimenu. Gyvenom visiškai be atliekų. Sudegindavom kokį nereikalingą popierių. Kai po karo grįžo rusai, mano mama absoliučiai viską sudegino pečiujė – savo piešinius (mama labai gražiai piešė), dienoraščius, „Naujosios Romuvos“ komplektus, savo biblioteką, kiek jos turėjo (tais laikais biblioteka etažerėj tilpdavo). Viskas supleškėjo. Iš baimės, bijant sankcijų. Mama pasakodavo, kaip į vienkiemį užeidavo ir sribai, ir miškiniai. Iš mamos pasakojimų negalėčiau sakyti, kad ji partizanus idealizavo. Jie ateidavo alkani, reikalaujavo lašinių. O seneliai ir kartais juos aplankantys jauni mano tėvai drebėdavo – vieną dieną užėina vieni, kitą dieną kiti. Nors vienkiemis buvo netoli miestuko, bet aplink buvo ganėtinai miškelių. Apačioje tekėjo upelis – Bradesa. Jis visas buvo apaugęs lapuočiais miškais. Buvo ir pušynėlių. Pasirodo, kad mano senelio sodintame pušynėlyje vienas miškinis buvo išsikasęs bunkerį. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl senelius išvežė. Buvo pasakyta: „Jūs čia slepiate banditą.“ Seneliai to net nežinojo. Jau šiom dienom man teta dievagojosi, kad seneliai nežinojo. Ten slapstėsi vienas likęs partizanas. Paskui jį susėmė. Vis tiek kažkas pastebi – laukai pliki, artimiausi kaimynai už puskilometro gyvena, kažkas kažkur išlenda, gal jam maistą veža. Pagrindinė ištrėmimo priežastis vis tiek buvo žemė, nors seniai nacionalizuota. Keturiasdešimt devintais metais juos išvežė kaip buožes, kaip blogus elementus, kurie gali remti mišką, gali remti tą užsilikusį partizaną. Nors pas senelius nuolat užeidavo ir sribai – ir lašinius, ir kumpius tašydavo, ir naminukę. Mama pokarį prisiminė kaip baisų košmarą.

Kol seneliai nebuvo išvežti, pas juos maniškiai vasarodavo. Buvo keturiasdešimt šešti, septinti, aštunti metai. Mano mama, teta, tėtis senelių sodyboj dirbo ūkio darbus ir normaliai pragyvendavo. Seneliai tada laikė karvę. Klėty dar buvo maisto atsargų. Jie visi labai draugiškai sutardavo. Tėtis nuo Utenos aštuoniolika kilometrų ateidavo į sodybą pėsčias, dviračio neturėjo. Eidavo per miškus. Vyžuonų šilas tikrai didelis – ne kartą yra sustabdę ir tie, ir anie, bet vis išsisukdavo. Vieną kartą, užėjus sribams, mama su tėveliu pasislėpė rūsy, tik, laimė, kad rūsio dangtis buvo apmestas skudurais ir batais (į rūšį įėjimas buvo iš virtuvės). Sribai jų nerado. Jeigu būtų radę, nežinia, kuo būtų baigęsi. Tada jau buvo vežimų laikas – gal keturiasdešimt aštunti metai. Tėveliai buvo išgyvenę visokių dramatiškų situacijų, labai įsibaiminę. O kai jau gyveno be bado, be baimės ir seneliai buvo grįžę, – tai buvo absoliučios tylos dešimtmetis, siekiant užmiršti, ištrinti netolimą praeitį. Tėvai buvo visiškai užsirakinę – jokių šnekų apie tuos laikus nebūdavo. Tik daug vėliau ištraukdavo po detalę.

O Stasys Gorodeckis drąsiai pasakodavo apie savo patirtį. Jis nieko nebijojo. Jo nepriklausoma laikysena darė man milžinišką įspūdį. Aš jį vadinau savo dvasios tėvu. Jo pravardė – Pečiorinas.

Mano rusų kalbos mokytoja [Roza Glinterščik] buvo nuostabi. Aš baigiau Salomėjos Nėries mokyklą, kuri tuo metu buvo prestižinė. Mano klasėje mokėsi žemės ūkio ministro Vytauto Vazalinsko sūnus Vytautas; vėliau žemės ūkio ministru tapusio Medardo Grigaliūno dukra Aurelija (dabar – Aurelija Usonienė, Anglų kalbos katedros profesorė Vilniaus universitete). Mokykloje mokėsi universitete dirbusių žmonių vaikai. Mano geriausios draugės mama dirbo aukštųjų mokyklų poliklinikoje odontologe, kaip tada sakydavo, – stomatologe. Dovydo Lemperto tėvas – universiteto dėstytojas. Mano klasėj buvo gal šeši žydų kilmės vaikai. Buvo lenkų. Bet mes visi mokėmės lietuviškai, puikiai sugyvenom. Internacionalizmas buvo nedeklaruojamas, absoliučiai natūralus. Nebuvo jokios skirties ir atskirties. Nors vienas berniukas žydukas ir viena mergaitė buvo labai stambūs pagal savo kompleksiją, nebuvo jokių patyčių. Mokykla pagal to meto standartus buvo puiki. Rengdavom vaidinimus. Lankydavom dramos būrelius. Turėjom zoologijos kampelį su šliužais, gyvatėm, pelytėm ir voverytėm. Aš į pirmą klasę pradėjau eit penkiasdešimt devintais metais. Pradinės klasės (šešiasdešimt antri, treči, ketvirtai metai) buvo labai šviesios. Buvo geri mokytojai, normali atmosfera.

Į spaliukus stojau netgi noriai – tėvai neprotestavo. Į komjaunimą aš taip pat stojau visiškai natūraliai. Tėvai šyptelėjo, bet nieko nesakė. Dešimtoje klasėje aš net buvau klasės komjaunimo sekretorė. Tuomet daugmaž seniūnės pareigas atlikdavai, ir viskas. Konflikto su oficialiąja ideologija nebuvo, aš jo neišgyvenau. Kadangi tėvai ir mokytojai buvo atsargūs, viskas tarsis neperžengdavo normos ribų. Niekas atvirai nekėlė klausimo, kad valdžia yra nelegitimi. Aš tai pradėjau suvokti nuo šešiolikos septyniolikos metų – per savo dvasios tėvą Pečioriną. Mes rusų literatūrą mokėmės labai aukštu lygiu, nes mokytoja buvo neeilinė. Pečiorinas buvo kaip Lermontovo „Mūsų laikų herojus“. Aš vis – Pečiorinas, Pečiorinas. Tada daug ką vadindavom pravardėm. Iš dalies ir dėl to, kad suvokdavom – saugumas yra uždėjęs leteną. Tikrai žinau, kad mūsų namai buvo sekami, – abiejų tėvų tokia praeitis. Gana anksti (gal nuo šeštos, septintos klasės) suvokiau, kad saugumas egzistuoja, – reikia saugotis būtent saugumo. Gal tėvai perspėjo. Mama vis sakydavo: „Koks baisus stalinizmas.“ Sovietmetis netolygus – jie stalinistinį laikotarpį, kaip baisaus teroro, baimės laikotarpį, labai skyrė nuo atlydžio ir chruščiovinio tarpsnio. Kai aš visa tai pradėjau suvokti, buvo jau brežnevizmas. Iš Chruščiovo dar prisimenu Karibų krizę. Buvo tikrai tokios rudos bandelės – Amerika mums nepardavė kviečių. Regis, tai buvo šešiasdešimt antri metai. Buvau trečiokė. Mokyklos valgykloje būdavo labai neskanus kisielius ir rudos rudos bandelės, tokios spalvos, kaip dabar būna tamsi

itališka duona, tik sprangios. Mūsų pyragėliai – su sėlenom, iš prastų miltų. Tokie vaiko prisiminimai iš politinių krizių laikotarpio. Mes tiesiog dar buvom per maži, kad tai suvoktume, mūsų interesai buvo kiti.

Salomėjos Nėries mokykla tikrai buvo kokybiška. Labai anksti pradėjom mokytis anglų kalbą. Aš ją geriausiai mokėjau baigdama dvyliktą klasę. O paskui viskas ėjo vis žemyn ir žemyn. Kai nuėjau į universitetą, labai prastas lygis buvo tų, kurie atvažiavo iš kaimo. Aš neturėjau per paskaitas ką veikti, ir, matyt, tingėjau pati kalbą lavinti, apleidau ją ir vis prasčiau mokėjau. Tokie bjaurūs paradokso. O tėvai net neskaitino mokytis kalbų, nes to nereikėjo. Tu buvai kaip iš dalies „выездной“ – galėjai važinėti po visą Tarybų Sąjungą. Mes intensyviai mokėmės tik rusų kalbą. Jos mokytis pradėjau turbūt nuo penktos klasės, o mano dukra – jau daržely. Rusifikacija tada žengė labai sparčiais tempais.

L. J.: O kaip Gorodeckis atėjo į Jūsų šeimą?

J. S.: Dar prieš tremtį Gorodeckis buvo mano tėvų pažįstamas. Visi Vilniaus inteligentijos atstovai vieni kitus labai gerai pažino ir bendravo. Kai Gorodeckis grįžo iš tremties, įsidarbino Vilniuj, statybos technikume. Grigiškėse pasistatė namelį. Turėjo gražią šeimą. Nepriklausomybės laikais visi trys Gorodeckio vaikai įsijungė į Atgimimo veiklą, tapo žinomais žmonėmis. O jis pas mus tiesiog užeidavo.

Reikia pasakyti, kad mes gyvenom nuostabioj vietoj. Kai man buvo penkeri metai, iš anksčiau minėto pusrūsio mes išsikraustėm į kitą butą. Tėveliai gavo iš universiteto, nes tada butai buvo žinybiniai. Tas namas Universiteto gatvėj, trys žingsniai nuo paties universiteto – Universiteto 1–9, trečias aukštas. Antram aukšte gyveno Zinkevičiai, dėstytojas Frolovas; prieš mus – Tarvydai (Tarvydas irgi buvo dėstytojas); šalia mūsų – Kaušpėdas. Anksčiau ten buvo seni „ponų“ butai. Mums su Kaušpėdais paskyrė penkių kambarių butą, kurį padalino į dvi dalis. Įsirengėm savo atskirus butus – vienas duris užmūrijom, ir pasidarė du butai. Mes gavom du kambarius, bet pasidarėm tris (didelį kambarį dar pertvėrėm siena). Tam trijų kambarių bute reikėjo įsirengti visą sanmazgą ir virtuvę. Mūsų virtuvė buvo visiškai be lango. Per virtuvę reikėjo eit į vonią, o iš vonios – į tualetą. O tualetas išvis buvo toli, visi labai juokdavosi, kad einam pas karalius. Kadangi namas senas, reikėjo įsirengti mazgus tose vietose, kur jų anksčiau nebūta, tai mūsų tualetas išėjo į laiptų aikštelę. Buvo trys dideli laiptai užlipti iki klozeto, ir buvo langelis – galima užlipti ir pasižiūrėti pro tą langelį, kas ateina, ir neišleisti nenorimo svečio. Žmogus, atėjęs prie mūsų buto durų, negalėjo žinoti, kad jį kas nors gali stebėti. Jeigu nenorėjai įsileisti, tykia tykia nusliūkindavai pasižiūrėti, kas ateina. Butas buvo nestandartinis – su labai aukštom lubom, visokiais užkaboriais, atitvertu sandėliuku. Mama ten laikydavo kokius nors

skanėstus arba žieminius rūbus; tėvelis – žvejybos reikmenis. Kadangi mūsų butas buvo strateginėj vietoj – prie pat universiteto, Vilniaus centre – ateidavo begalės žmonių. Nors tie žmonės kažkur kitur eidavo tvarkyti savo reikalų, bet užsukdavo ir pas mus.

Mes su mama labai anksti pradėjom gerti kavą. Turėjom kavos aparatą. Virdavom visiem kavas, kepdavom pyragus, blynus. Namai – tokia užkeigos viettelė. Stasys Gorodeckis labai mėgo kavą. Sakydavo: „Atėjau kavos pagerti.“ Aš kaičiu kavinukus. Mes turėjom šaunų kavinuką – skani kava išeidavo. Kavos puodelis mieste vienu metu kainavo keturias kapeikas, paskui – aštuonias, dar vėliau – šešiolika. Nors brango, bet kavinėse būdavo labai nekokia. Toks nukrypimas: Granauskas aštuoniasdešimt septintais metais Taline pirko veislinį tigrinį bokserį. Savo knygoje „Kai reikės nebebūti: mano draugo gyvenimas ir mirtis“ jis irgi aprašo tas neskancias kavas. Kavos tikrai buvo prastos. O mes virdavom gerą kavą. Mano tėtis turėjo pažįstamų Maskvoj, jie atveždavo kavos pupelių. Turėjom latvišką kavos malūnėlį, vis susimaldavom šviežių pupelių, nors tai deficitas, mūsų namuose netrūkdavo. Mokykla, kurioje dirbo mama, buvo prie Centrinio gastronomo, Lenino (dabar – Gedimino) prospekte, centre. Gastronomas dirbdavo ilgai, kadangi būdavo vienintelė parduotuvė geroj strateginėj vietoj. Mano mama iš darbo kartais grįždavo pusė vienuoliktos vakaro, bet mums su broliu iš gastronomo atnešdavo tai baronkyčių, tai dar ko nors skanaus.

Tėvų namuose buvo nepaprastai demokratiška atmosfera, jie patys buvo labai komunikabilūs, draugiški, dėmesingi. Mūsų namuose maišydavosi daug jaunų žmonių, ateidavo nemažai studentų. Tėvas labai globojo studentus varniškius. Ateidavo daug giminaičių – pusbrolių, pusbrolių vaikų, dukterėčių. Visus juos tempėm, maitinom, guosdavom. Kiek mes žmonių esam priglaude, pamaitinę, paguodę, ašaras nušluostę! Tėvelis kitą kartą gal net ir ne visai legaliais būdais ir jų pažymiais pasirūpindavo, kad neišmestų iš universiteto, kad kokią skolą atidėtų. Žmonėms nutikdavo visokių dramų: kažkas miršta šeimoj, nebeturi iš ko gyventi, negavo bendrabučio – visko būdavo. Pažįstamų ratas buvo didelis. Pagal to laiko mastelius mano tėvai buvo ganėtinai įtakingi – vis tiek galėjo kažkam kažkuo pagelbėti. Jie tai darė iš visos dūšios. Aš visa tai nuo mažų dienų matydavau, todėl tikriausiai paveldėjau norą padėt.

Gorodeckis ateidavo išgerti kavos, padraugauti, pasišnekėti. Vienu metu jis mano mamą turbūt buvo įsimylėjęs, nes tėtis buvo kažkur išvažiuavęs. Mama man pati pasakojo, kad ateina Gorodeckis su puokšte rožių (o tada ir rožių gaut – ne taip paprasta, juk turgelio ant kiekvieno kampo nebuvo). Mama sakė: „Sugrūdau rožes į šiukšlių dėžę ir išvijau.“ Bet vis tiek jis ateidavo. Dažniausiai dieną mama būdavo namie, aš – iš pamokų ar paskaitų parėjus. Popiet tėtis būdavo grįžęs iš universiteto – namuose pilna žmonių, ir mamai nusidėti nebuvo jokių progų. Tuo požiūriu jinai buvo labai aristokratiškai nusiteikusi ir jokių žingsnių į šoną nepripažino. Ši

istorija – humoro dėlei, bet taip buvo. Mama – ypatingos laikysenos, labai graži, labai oriai laikėsi – vyrai tirpo prieš ją. Jie gal ne visada išreikšdavo savo jausmus, gal nedrįsdavo išreikšti. Tėvas ja didžiavosi. Mačiau tėvų meilę ir natūralią pagarbą – labai gražų šeimyninių santykių modelį. Buvo ir visokių krizių. Kai man buvo penkiolika metų, tėvai kalbėjo apie skyrybas. Bet aš manau, kad tėvelį vis dėlto gerokai engė saugumas, jis buvo baisiai suirzęs, išgėrinėjo, ir tai tiesiogiai atsiliepdavo visiems santykiams.

O su Gorodeckiu mes kartais nueidavom į kitą kambarį ar būdavom tam pačiam kambary – prie kavos. Mama taisydavo krūvas mokinių sąsiuvinį, o mes kalbėdavomės apie viską. Jis mėgo daug pasakoti apie savo išgyvenimus tremtyje, apie išėjus universitetus lageryje, nes ten profesorių buvo dešimtys, ir jie savo noru skaitydavo paskaitas lagerio belaisviams. Iš Gorodeckio aš sužinojau daugybę dalykų. Mes kalbėdavomės įvairiais klausimais. Kai pradėjau recenzuoti knygas, mes su juo diskutuodavom apie konkrečią knygą, kurią aš recenzuoju (jis ir knygas godžiai skaitydavo). O su tėvais apie tai nelabai kalbėdavau. Su tėvais literatūros klausimais aš šnekėdavausi realiai ko gero mažiau. Gorodeckis rašė ir lietuvišką epą, ir eilėraščius. Jau šiais laikais tremtinių antologijose Radžiūno slapyvardžiu yra ipublikuota jo eilėraščių, domėjosi kalbiniais, lingvistiniais dalykais. Atlikinėjo galbūt mėgėjiškus mitologijos tyrimus, bet, kita vertus, jam tai patiko. Jis mėgino atkasti baltiškąjį substratą. Kadangi lietuviško epo nebuvo, jis rašė epines poetas. Ištisas naktis prie jų praleisdavo. Nors poemų lygis buvo vidutinis, bet žmogus tuo užsiimdavo, tuo degė, tuo gyveno. Man labai gražu, kad jisai savo studentus, statybos technikumą moksleivius, vedžiodavo po Vilnių, pasakodavo apie Vilniaus praeitį. Jokia partinė ar dar kokia direktyvinė linija jam neliepdavo to daryti. Jis savo noru, savo iniciatyva susirinkdavo grupę studentų ir nuolatos, metai po metų, rengdavo tokias ekskursijas. Jo edukologinė veikla, kurią mačiau, mane labai veikė. Atsimenu, kaip jis mano mamai pasakojo apie šiaurės pašvaistes kaip apie gamtinį reiškinį, – kokios jos įspūdingos. Maža buvau, gal kokios šešiametė, septynmetė – aš dar nesupratau, jis tada konkrečiai dar neįvardijo. Aš vaiko protu galvojau, kur jis matė šiaurės pašvaistę, kur ta Šiaurė? Tada dar visai nesuvokiau, kad jis buvo tremty – Šiaurėj. Apie jokias tremtis tada jokių kalbų nebuvo. Bet paskui viskas po truputį pradėjo aiškėti, skaidrėti, ir ta biografija ėmė skleistis. Jis mane, kaip jau sakiau, labai džiugino nepriklausoma, drąsia laikysena, nes tėvai buvo labai atsargūs, tam tikra prasme net bailūs. Tėvai manė, kad kuo aš daugiau žinosiu, tuo man bus pavojingiau, blogiau. Nuo vaiko tai reikia slėpti ar bent neafišuoti. Suvokiau patį faktą – kad Lietuvos okupacija buvo neteisinga. Bet visa atmosfera, mentalinė struktūra buvo formuojama taip, kad nieko pakeisti negalima, reikia susitaikyti su tuo, kas yra. Aš galiu pasakyti, kad tikrai esu prisitaikėlė ir tėvai tokie buvo. Bet tai buvo vienintelė galimybė išlikti. Mes visiškai nesiruošėm nei degintis, nei žudytis vidury aikštės.

Inteligentų tikrai buvo toks suvokimas. Ne tik humanitarų, bet, pavyzdžiui, ir medikų, inžinierių. Elitinio mokslinio ar šiaip intelektualinio sluoksnio galvose buvo mintis, kaip dabar vadinam – strategija, kad reikia veikti per kultūrą, išlaikyti kultūrą. Jeigu išlaikysi kultūrą – išlaikysi savastį. O kas kada ir kaip bus – niekas to nežino. Niekas šeštam, septintam ir net aštuntam dešimtmety šitų dalykų bent jau garsiai nesvarstė. Niekas ir netikėjo (ateitim). Nepaisant to, aš labai gerai atsimenu Čekoslovakijos įvykių dieną, kai į Čekoslovakiją įvažiavo tankai. Buvo rugpjūtis, šešiasdešimt aštunti. Aš buvau dešimtoji klasė ir gulėjau ant duonkepio pečiaus savo senelių sodyboj. Čia pat buvo šuniukas, spanielis Meškis. Mano močiutė virtuvėj kažką čirškino, gamino. Man atrodo, kad tada mūsų sodyboj dar buvo lempinis radijas (nebuvo įvesta elektra).

Dar padarysiu ekskursą. Prisimenu, kai elektros dar nebuvo, mano senelis turėjo lempinį radiją. Jis buvo sukalęs tokį staliuką. Apatiniam aukšte stovėjo didžiulės baterijos, o radijas per tas baterijas buvo maitinamas ir priimdavo stotis. Pas senelį ateidavo kaimynų – kolūkiečių ir jaunesnių žmonių. Jie klampodavo ir kilometrą, ir du kilometrus – ateidavo klausytis „Amerikos balso“, Vatikano lietuviškai. Nuščiuvę, susėdę ant lovos, kamputy, klausydavosi katalikiško radijo. Kadangi vienkiemy trukdžiai neveikė, labai gerai girdėdavosi. Mes sodyboj nuolatos klausydavom tuos balsus iš užsienio. Puikiai girdėdavosi – matyt, trukdžiai ėjo kitais pakampiais, gal miškai užstodavo, ar tiesiog jie buvo toli.

Žinia apie Čekoslovakijos okupaciją atėjo būtent iš užsienio radijo. Mano tėvai ir seneliai buvo baisiai nusiminę. Manė, kad po to seks sankcijos, bus daug blogiau, – visi šį įvykį traktavo kaip didelį laisvės smaugimą, priėmė labai dramatiškai. Mano mamos mokinys Bimberis (vardo neprisimenu) buvo vienas iš tų vaikinukų, kuris ant tanko važiavo į Čekoslovakiją. Paskui jis daug ką mano mamai pasakojo. Bet mama man tik minimaliai užsiminė: „Taip, jis buvo išsiųstas prievarta.“ Priminsiu, kad mokykla, kurioje dirbo mama, buvo darbo jaunimo, ten mokėsi dirbantys žmonės, jie buvo vyresni, ne piemenys. O aš tada dar tikrai buvau piemenė, šešiolikos. Daugeliu atvejų prisimenu ne pačius faktus arba kokius nors žodžius, bet atmosferą. Kaip namie staiga apniuko – tiesiog pakibo didžiulė įtampa, ir močiutė sukruoto, sunerimo (turėjo tik pradinį išsilavinimą, vos mokėjo rašyti skaityti). O senelis labai domėjosi politiniais įvykiais. Jis viską adekvačiai suprato. Mano tėvai buvo labai suklusę, įsitempę.

Gorodeckis pas mus ateidavo gal kokį aštuonetą metų, kol aš su tėvais gyvenau.

Vėliau mūsų žinybinį namą paėmė universiteto rekonstrukcijai, nes ruošiantis 400 m. Vilniaus universiteto jubiliejui buvo pramušti geri pinigai. Dabar mūsų bute yra bibliotekos saugyklos. Aš tuo labai džiaugiuosi.

Su didžiuoju gauduliu aš einu į senamiestį, nes ten nugyventi patys intensyviausi, turiningiausi, įdomiausi, šviesiausi metai.

Kai iš senamiesčio iškraustė mano tėvus, mes labai lengvai gavom du butus. Tada tuo niekas negalėjo patikėti. Man atskirą butą gavo tėvai, ir visi manė, kad tai kainavo didžiulius kyšius arba pažintis. Nieko panašaus. Štai kodėl. Mūsų butas buvo palyginti didžiulio ploto. Nors vienas didelis penkių kambarių butas atsikraustant 1959 m. buvo padalytas į du butus, vis tiek ploto buvo daug (buvo dar ir tamsus sandėliukas, ir koridorius). Tada butus skirstydavo pagal plotą. Jeigu turi trisdešimt ar penkiasdešimt kvadratų – negali gaut mažiau. Aišku, penkiasdešimt kvadratų turėjo tik ministru lygio tarnautojai. Mes pagal senojo plotą turėjom gaut keturių kambarių butą. O keturių kambarių butai tuo metu (septyniasdešimt penkti metai) buvo didžiulis deficitas. Tokių butų reikėjo visokiems aukštesnio rango valdininkėliam. Tėtis nuėjo gal į miesto vykdomąjį komitetą (gerai neprisimenu, kaip tada vadinosi įstaiga, kur sprendė socialinius, buitinius reikalus) ir paklausė, galbūt galima būtų gauti vieno ir trijų kambarių butus. Be didelių problemų mes juos gavom. Taip aš atsiskyriau nuo tėvų. Septyniasdešimt šeštais metais aš pradėjau gyventi vieno kambario bute, labai arti tėvų. Iš senamiesčio mes visi išsikraustėm į Viršuliškių rajoną, nes tuo metu jis buvo statomas. Viskas vyko laipsniškai. Tada Vilniaus centre nelabai ką turbūt ir statydavo, arba – tikrai ypatingiems ponams. Vieną po kito pradėjo statyti miegamuosius rajonus. Kai aš gavau vieno kambario butą ir ėmiau gyvent atskirai – prasidėjo truputį kitas gyvenimo etapas. Įdomiausia, kad aš visą laiką sapnuoju tik butą Universiteto gatvėj. Niekad nesapnuoju nei to vaikystės pusrūšio, nei buto, kuriame aštuonerius metus gyvenau viena, kur sukūriau šeimą, kur gimė vaikas, kur irgi buvo labai intensyvus, gražus, įdomus gyvenimas. Ten savarankiškai tvarkiausi, daug dirbau. Buvo geras laikas, bet vis tiek jis nėra toks ryškus, ypatingas, kaip laikas, kai aš dar gyvenau su tėvais, kai mokiausi mokykloj, kai baigiau universitetą.

Institute pradėjau dirbt septyniasdešimt ketvirtųjų gruodžio mėnesį. Atėjau į Tarybinės literatūros skyriaus vyrų kolektyvą. Nė vienos moters ten tada nebuvo – šių dienų požiūriu įdomus faktas. Kaip mane visi globojo, kokie buvo draugiški! Iš to skyriaus gavau labai daug gerų pamokų, nes žmonės buvo šaunūs. Mačiau daug įvairių skirtingų laikysenų – truputį konformistinių, bet tuo pačiu konformizmo rėmuose bandančių vis dėlto išlaužti galimą maksimumą. Buvo stengiamasi, prisidengus kokiomis nors antraštėmis, prastumti krislę tiesos, o per skyriaus posėdžius pasakyti daug net ir neleistinos teisybės apie tarpukario, emigracijos rašytojus. Net ir Vytautas Galinis, nors buvo partinis, bet patikimas. O Kubilius – visų ujamas ir skriaudžiamas (tuo laiku Kubilių instituto mastu buvo galima laikyti vos ne disidentu). Ir Jonas Lankutis, ir Vytautas Galinis, ir Vincas Kuzmickas, ir Algis Samulionis per posėdžius stengėsi pasakyti kitais kanalais negalimos gauti informacijos. Aš ten sužinojau ir daug pavardžių,

pavyzdžiui, Pulgio Andriušio. Anksčiau jo nė girdėt nebuvau girdėjus. Sovietmečiu apie emigraciją sužinojau nemažai iš skyriaus žmonių. Bet čia jau mes perėjom į literatūros sferą.

Kai aš pradėjau dirbti, dar gyvenau tėvelių namuose. Faktiškai vis tiek studijų laikotarpis turbūt yra pats intensyviausias visom prasmėm. Jis yra viskuo labai turtingas. Mano gyvenime studijų laikotarpis buvo nuostabus. Turėjau labai daug draugų, kurso antrosios grupės ir literatūrinių draugų. Mes klajojom po Vilnių, švęsdavom literatūrinius vakarus, gimtadienius – su bohema ir su viskuo.

L. J.: Kaip atėjot į universitetą, kodėl pasirinkot literatūrą?

J. S.: Į literatūrą pasukau labai natūraliai. Man nepatiko nei geometrija, nei chemija. Fizika – gal kiek labiau. Gerai sekėsi algebra. Bet vis tiek aš buvau filologė, kaip nulupta – humanitarė. Niekur nuo to nedingsi. Iš humanitarinių dalykų turėjau penketukus (tada – penkiabalėj sistemoj). Kablelius trečioj ar ketvirtoj klasėj be klaidų dėliočiau (dabar turbūt blogiau juos dėliočiau). Nuo pirmų klasių be klaidų rašydavau. Rašydavau gerus rašinius. Rašydavau dienoraštį. Ankstyvuosius dienoraščius, išsikraustydama iš tėvų, kaip ir mano mama, sudeginau. Kai mes atsikraustėm į Universiteto gatvę, nebuvo centrinio šildymo, patogumų. Mes dar tokią kolonėlę kūrendavom malkom, kad vonioj būtų šiltas vanduo. Turėjom veikiančias krosnis. Paskui vieną nugriovėm. Palikom vieną baltakoklę krosnį. Ji mums buvo labai graži. Ten sukūrendavom visokias šiukšles. Išsikraustydama aš sukūrenau labai daug savo popierių ir dienoraščius. Bet ir gerai. Tada, kai krausčiausi, jau buvau baigusi universitetą, ir mokykliniai dienoraščiai man atrodė primityvūs. Aišku, ten buvo mokyklinių detalių, ypač iš bendravimo su Laimute Zinkevičiūte – Zinkevičiaus dukra. Jos mama irgi dirbo vakarinėj mokykloj, tiktai kitoj, o tėtis vakarais rašė disertaciją. Mes su Laimute susieidavom arba mano, arba jos namuose. Žaisdavom visokius stalo žaidimus, spēliodavom kryžiažodžius, plepėdavom. Labai daug bendravom, ypač paauglystėj. Aš buvau už ją dvejis metais vyresnė. Paskui gal mano interesai nuplaukė kitur, atsirado kitų draugų. Bet keletą metų mes su ja smarkiai bendravom. Šauni moteris. Vėliau mūsų abiejų vaikai – jos sūnus ir mano dukra – mokėsi toj pačioj baltistų grupėj, studijavo kartu, nes jie tais pačiais metais gimė. Abu įstojo į tą pačią baltistikos grupę. Jos Mindaugėlis, Mindaugas Šinkūnas, buvo netgi tam komitete, kuris Laurai [literatūrologei Laurai Laurušaitėi] už geriausią disertaciją skyrė premiją. Jis premiją buvo gavęs metais anksčiau. Laura į doktorantūrą įstojo metais vėliau (jinai pirmais metais nepateko į doktorantūrą universitete, o Mindaugas įstojo iš karto) – jie apsilenkė metais, bet paskui susitiko. Taip pamatai Lietuvos mažumą, nes visi yra visų pusbroliai, dukterėčios, kaimynai arba kartu

mokėsi, arba dar kažkokios sąsajos. Lietuva yra be galo maža, ir tai mums, deja, daugeliu požiūrių blogai. Bet aš čia jau nukrypau į kitus svarstymus.

L. J.: O kas Jums, kaip sakėt, labai aukštu lygiu dėstė rusų literatūrą?

J. S.: Roza Vladimirovna Glinterščik. Jinai tada dėstė Pedagoginiam universitete – buvo dėstytoja. Mūsų klasėje mokėsi jos dukra (čia man buvo tiesiog laimingas gyvenimo sutapimas). Dėl to mokytoja pasiėmė vieną vienintelę klasę mūsų mokykloj – kad dėstyti savo dukrai. Roza Glinterščik buvo iš tvarios žydiškos šeimos, tokia disidentuojanti moteris. Galiu sakyti, kad dvasios tėvas man buvo Gorodeckis, o dvasios motina – Roza Glinterščik. Ji man nepaprastai daug dalykų atvėrė, daug ką anksti sužinojau. Turbūt aštuntoj klasėj perskaičiau Dostojevskį, Tolstojaus *Karą ir taiką*. Dešimtoj klasėj – Hesse's kūriniai. Vienuoliktoj klasėj – Michailo Bulgakovo *Macmep u Mapzapuma*. Buvo šešiasdešimt aštunti, šešiasdešimt devinti, septyniasdešimt metai. Tie kūriniai ėjo per rankas. Aš gerai mokėjau rusiškai, nes daug skaičiau. Mano rusų mokytojai buvo geresni negu lituanistai. Lietuvių literatūrą man dėstė daug silpnesniu lygiu. Nors paskutiniaisiais metais dėstė vyras, bet, deja, turiu pasakyti, – nekaip. Šalia turėjau mamą mokytoją, tai, manau, kad mama vakarinėj mokykloj dėstė geriau. Svarbu turėti vieną – ir dar kokią! – mokytoją. Roza Glinterščik buvo nuostabi auklėtoja, edukologė, pedagogė. Jinai dėstė taip, kad per literatūrą formuotų mūsų asmenybę. Ne tik mano vienos – visos klasės. Aišku, impulsų davė ir rusų literatūra (ne mūsų vargani mykoliukai ir ne kokie puodžiūnkiemiai) – mokytoja ėjo per pačią klasiką, per probleminius personažus. Per Lermontovo Pečioriną, per Tolstojaus *Karo ir taikos* veikėjus (Pjerą Bezuchovą, Andrejų Bolkonskį), per Dostojevskio herojus, garsiai deklamuodavo „sidabro amžius“ poetus. Roza Glinterščik duodavo mums gyvenimiškų laikysenų pamokas, ir mes, kaip žmonės, per tai labai brendom. Mokytoja mums duodavo rašyti diskusinius rašinius, pavyzdžiui, – „Kaip aš elgčiausi, kaip aš to veikėjo vietoj daryčiau?“, „Ar tu rašytum tokį laišką, kokį Nataša rašė Bolkonskiui, kaip tai vertini?“ (devynioliktas amžius, Rusija – kokie papročiai: neleistinas dalykas, kad jauna mergina pati rašytų vyrui laišką). Mokytojai visą laiką buvo svarbus probleminis vertinamasis požiūris, užtai mums ta literatūra buvo labai įdomi. Mes mylėjom ir vertinom mokytoją kaip didelį autoritetą. Be to, jinai buvo susidariusi savo programą ir dėstė literatūrą taip, kaip jai norėjosi. Nežinau, gal niekas nekontroliavo, gal dėl to, kad tik vieną klasę turėjo (o paralelinės būdavo keturios: a, b, c, d). Aš buvau a klasėj, ir mums, tiktai a klasei, trejus metus – devintoj, dešimtoj ir vienuoliktoj klasėj (dvyliktos tada nebuvo) – puiki mokytoja taip dėstė literatūrą. Tada aš savotiškai pajutau literatūros jėgą – ką literatūra gali. Per kitas pamokas berniukai kapeikom žaisdavo sprigtą

(kapeikas sprigtuodavo, ir jeigu kapeika ant kapeikos užšoka, tada laimi – pasiimi dvi ar tris, ar penkias kapeikas). Taip žaisti buvo draudžiama, nes čia jau maždaug – kazino prototipas. Bet vis tiek žaisdavo ant mokytojos stalo, ant suolų. Berniukai visaip išsidirbinėdavo: padega degtukais kokią šiukšlę, mėtosi obuolių graužtukais. Nors mokykla atseit pavyzdinė, bet smulkaus chuliganizmo, trukdančio vesti pamokas, būdavo. Per Rozos Glinerščik pamokas – absoliuti tyla: didžiausi chuliganai, padėję liežuvius, ištempę ausis, klausydavosi. Jinai visus mokinius traktuodavo lygiai. Mane jinai labai girdavo. O paskui – man net truputį gaila – susirinko visus mano rašinius ir skaitydavo kitiems mokiniams kitose klasėse, kitose mokyklose. Vėliau ją už disidentines laikysenas išmetė iš „salomeikos“. Aš buvau jau baigusi. Bet prieš tai, dar besimokydama dešimtoji klasėj, aš susipažinau su Jura [Georgijum] Jefremovu. Šešiasdešimt aštuntaisiais jis atvažiavo studijuoti į Lietuvą, į Vilniaus Pedagoginį institutą. Jis buvo Rozos Glinerščik studentas, ir jinai jį atsivesdavo į pamokas. Jisai sėdėdavo paskutiniam suole. Rašydama rašinius slapta skirdavau jam – matyt, buvo toks švelnus įsimylėjimas (jaunos mergaitės fantazijos!). Jis grojo gitara, buvo protingas, rašė eiles – buvo kitoks. Jis man buvo tam tikras idealas. Mūsų klasėj buvo „fainų“ protingų berniukų, kurie labai lengvai gliaudydavo lygtis arba puikiai mokėsi chemiją. Bet nebuvo tokio humanitaro, kurį aš galėčiau adoruoti. O Jura atsirado, ir viskas. Paskui buvo tokia labai graži mūsų draugystė. Ji ir dabar išlikusi, tik, gaila, kad esam nutolę. Vidum – ne, bet mažai bendraujam. Aš labai kremtuosi, kad dėl kažkokių prakeiktų posėdžių negalėjau jo net pasveikinti su Jeronimo premija. Dėl to man tikrai labai apmaudu. Bet ką padarysi – yra, kaip yra. Po daugelio metų susitikom Nidoje, vertėjų seminare. Tada, nors neilgai, mes draugiškai pabendravom. Tarp jaunystės draugų nėra jokių distancijų. Gali praeiti du, trys dešimtmečiai. Susitinki, ilgai nesimatęs, ir, atrodo, – vakar išsiskyrei. Tai labai svarbu. Dėl to aš labai vertinu šitą kartos jausmą. Be abejo, kažkas iš mūsų kartos žmonių ir buldozerininkais dirbo, ir nuėjo į verslą; kiti prasigėrė, degradavo. Bet aš turiu galvoj literatūrinės kartos jausmą. Galiu paliudyti, kad iki pat šių dienų tikrai yra išlikęs mano kartos solidarumas. Iki šiol yra išlikęs toks savumo jausmas. Bent man. Nežinau, gal kitiems ir ne taip.

L. J.: Ar tas kartos jausmas susiformavo skaitant vieniems kitus, ar bendraujant universitete?

J. S.: Ir skaitant, ir bendraujant. Mes su draugais daug vaikščiojom po Vilnių. Kiek tų draugų buvo? Tie ratai gal ir nedideli. Universitete aš bendravau su Daina Pranckietyte. Jinai rašė eilėraščius. Per visas studijas ir truputį vėliau bendravau su Jura Jefremovu – išliko ryšiai. Prie Giedraičių jis buvo nusipirkęs namą. Jis buvo vedęs Vilniaus rusaitę – simpatišką mergaitę

(dabar ji irgi vertėja). Mes atvirai neflirtavom. Tas įsimylėjimas – su tokia poetine aura. Nebuvo jokių bučinių ar vaikščiojimų už parankės. Viskas buvo kitu lygmeniu. Atsimenu, kaip mes džiaugėmės, kai išėjo Rilke, kuris skleisdavo tuos subtiliuosius lygmenis. Jaunystėj mes labai mėgdavom Maurice Maeterlinck'ą. Turiu atšviestą, baltu kaspinėliu įrištą ir man, kaip gimtadienio dovaną, dedikuotą jo veikalą – „Сокровища смиренных“ („Romėjų/nuolankiųjų brangenybės“). Mūsų gimtadienių dovanos būdavo tokios – atšviestos knygos, nukopijuoti slapta gauti eilėraščiai. Kartą vienas mano draugas, eidamas per visą miestą, atnešė man nenubyrėjusią pienę. Mano draugų rate buvo toks absoliučiai antivartotojiškas supratimas. Nežinau, kitur gal buvo ir kitaip. Mano tėvai nebuvo jokie miesčionys – niekad nebuvo pasinešę į daiktus. Mes buvom namudininkai. Mudvi su mama daug megzdavom, ardydavom. Atsimenu, kaip išardžiau seną megztinį ir nusimezgiau skarą arba iš dviejų senų megztinių draugui numezgiau megztinį. Gyvenimas visą laiką buvo be atliekų – buvo ekologiškas santykis su viskuo, ir su žmonėmis.

Aš esu išaugusi su literatūra, kuriai būdingi subtilūs, net iki pašamones lygmens einantys virpesiai. Literatūroj dabar pasigendu tų subtiliųjų virpesių. Pasigendu literatūros su subtiliais sapnais, nuojautom, niuansais. Man šito trūksta. Dabar viskas taip tiesmuka. Dabartinės literatūros tam tikra prasme kartais nekenčiu – jinai man atrodo tokia plokščia. Ypač kai esi jaunystėj laiku įsiskaitęs Rilkę, kitus subtilius poetus, meterlinkus, kai jaunas esi matęs visus Tarkovskio filmus. Atsimenu, kaip mes su drauge verkėm, pažiūrėjusios Tarkovskio „Andrejų Rubliovą“ arba „Veidrodi“. Abidvi buvom vienuoliktaj klasėj, buvo septyniasdešimti metai. Prisimenu, kaip mes su Silvestru Gaižiūnu (tada mes jau dirbom institute) pabėgdavom nuo visų ir, nulipę apačion, už tvoros, kur turėjom vietelę atsisėsti, diskutuodavom apie Tarkovskį, Hesse, Bachtiną.

Rusų kalba, gavusi iš mokytojos, laiku, vienuoliktaj klasėj, perskaičiau Hesse's knygą *Игра в бусеп*. Bent jau mano pagrindiniai skaitiniai tada būdavo rusų kalba, nes ji rusų daug daugiau versdavo. Be to, mano mokytoja, nežinau, kokiais keliais (gal per savo žydų bendruomenę), gaudavo leidinių, skirtų specialioms reikmėms, pavyzdžiui, Rožė Garodi. Per mūsų rankas kursavo labai daug geros literatūros – tos neoficialiosios, kuri neįeidavo į jokias programas. Nors egzaminams aš esu perskaičius kalnų kalnus ir šlamštiškos literatūros – Serafimovičiaus *Geležinį srautą* ar Panfilovos romanus, ar Fadejevo *Jaunąją gvardiją*. Buvo bjaurių, baisiai ideologizuotų knygų, optimistinių tragedijų. Mums egzaminų klausimai būdavo tokie: „Višnevskio optimistinė tragedija.“ Kaip pasirodė per sovietmečio žinyno seminarą, kiti net negirdėję tokio termino. Nieko nuostabaus. Ačiū Dievui. Noriu pasakyti, kad aš visą tą šlamštą esu per save pervariusi. Bet iš kitos pusės – esu pervariusi ir gerąją klasikinę literatūrą. Begales knygų esu perskaičiusi. Aš labai daug skaitydavau ir senelių sode, ir namuose – ir

vakarais, ir naktimis. Skaitydavau visokią literatūrą. Jaunimo, nuotykinę – Valterį Skotą ar Diumą *Mušketininkus*. Mėgau Selmą Lagerlöf. Viską perskaičiau, būdama dvylikos, trylikos, keturiolikos, penkiolikos metų. Baisiai godžiai skaičiau – iššluodavau visas bibliotekas, kiek įmanoma. Bet daugiau nebuvo ką veikti, kuo užsiimti. Paskui, kai su draugais pradėjom bendrauti, buvo jau kitos lektūros. Mūsų laiku skaitymas buvo labai svarbus. Tėvų biblioteka buvo didžiulė. Ją visą buvau perskaičius.

Tėvų namai buvo pilni spaudos. Tėvai prenumeruodavo viską – pradedant nuo *Tiesos*, *Komjaunimo tiesos* (jiems, šitokiam darbe dirbant, reikėdavo žinot plenumus, nutarimus, naujus politinius posūkius), prenumeruodavo visus žurnalus – ir *Kultūros barus*, ir *Švyturį*, ir *Jaunimo gretas* (*Jaunimo gretose*, Literatūros skyriuj, dirbo mano bendraamžis Danielius Mušinskas; aš ten vėliau kartais spausdindavausi), ir, aišku, *Pergalę* (*Pergalė* buvo pagrindinis žurnalas), ir *Mūsų sodus*, ir *Tarybinę moterį*, ir *Работница* (ten būdavo daug receptų, iškarpu mezgimui, siuvimui). Viskas atrodė svarbu: būdavo, ateina žurnalas, tu jį perskaitai nuo – iki.

L. J.: Ar kalbėdavotės apie tai, ką perskaitydavot?

J. S.: Taip. Ypač kalbėdavosi tėvai. Kodėl aš pradėjau domėtis literatūra? Tėvai abu buvo panašaus erudicijos laipsnio – dirbo panašų darbą. Mano mama būtų buvusi gera redaktorė – turėjo stiliaus jausmą. Kartais pagedaguodavo tėvo tekstus, nors jis pykdavo. Tėvas buvo plepus, kaip ir gyvenime, gana lengvai rašydavo – per lengvai paleisdavo žodį. Mama sakydavo: „Čia reikia tas išrūgas nuspausti, čia – suspausti, o čia – išbraukti.“ Tėvas mamos nelabai klausydavo. Bet manęs jis labai klausydavo. Vėliau paskutines jo knygas, apsakymus, *Žemaitę* truputį redagavau. Bardavau, kad mintys kartojamos. Tėvai daug kalbėdavosi. Bet ne tik apie literatūrą, nors – ir apie ją. Visi impulsai tebeveikia. Atsimenu, kaip pas mamą atlėkė Zinkevičienė iš antro aukšto, Zinkevičiaus žmona, su Gedos *Strazdu* rankose. „Na, koks košmaras, – sako, – nieko negalima suprasti: čia – ne literatūra, o kažkoks siaubas!“ Žodžiu, labai kritikavo Gedą. Gedos poezija, aišku, buvo visiškai kas kita negu Justino Marcinkevičiaus *Dvidešimtas pavasaris*, kurį su mokiniais nagrinėjo. Mokykloj jos turėjo ir *Puodžiūnkiemį*, ir Guzevičių dėstyti. Visą tą šlamštą. Petro Cvirkos *Žemę maitintoją*. Faktiškai – vadinamąjį kritinį realizmą ir labai suprantamus eilėraščius. Gedos knygutė joms atrodė kaip kažkas neįmanoma. Tokie dalykai, aišku, irgi veidavo, keldavo smalsumą. Vėliau visą Gedą pati perskaičiau ant Vilnelės kranto, aie poemą „Rudens ir vasaros giesmės“ rašiau.

Tėvai kalbėdavosi ir daugeliu literatūrinių klausimų. Tėtis vis tiek bendravo su rašytojais, nors vienu metu, kaip sakiau, iki šešiasdešimt ketvirtų metų, jis buvo iš rašytojų

luomo išmestas. Jis po didelės pauzės išleido savo knygelę, laikai atšilo, pasimiršo nuoskaudos, nuslinko nuodėmės. Po atšilimo įsigalėjo brežnevizmo stagnacija. Tėvą jau toleravo. Jis šešiasdešimt ketvirtais metais išleido knygą (apsakymų rinkinį *Ateina šeštadienis*) – atsigavo. Gana greitai įstojo į Rašytojų sąjungą. Tada Prozos sekcijoje vyko aktyvus gyvenimas. Aišku, tėvas, kaip dėstytojas, ir iki tol pažino daug rašytojų, tik gal buvo mažiau kontaktų. Šiuo požiūriu visi žmonės buvo gana solidarūs. To paties luomo, tos pačios profesijos žmonės – jie vis tiek susidurdavo, dauguma jų gyveno Vilniuj. Tėtis, grįžęs į rašytojų bendruomenę, išleido savo knygeles – šešiasdešimt septintais metais – *Trylika zuikių*; septyniasdešimtais metais – *Senelė nori mirti*; aštuoniasdešimtais metais – *Atsisveikinimas su Varniais*. Jis parnešdavo labai daug naujienų ir viską itin detaliai pasakodavo mamai. Šešiasdešimt ketvirtais metais aš buvau penktoji klasė, dar mažai ką nutuokdavau. Viskas būdavo baisiai įdomu – aš klausydavausi jų pokalbių. Apsimetu, kad skaitau ar pamokas ruošu, bet klausau, ką jie šneka, ir taip nuolatos. Man buvo smalsu, įdomu. Jeigu jie kalbėdavosi buitiniu lygmeniu, pavyzdžiui, apie pomidorų daigus, mašinos gedimą arba kad reiktų kažkur nusipirkt mėsos, tada praleisdavau pro ausis. Bet jeigu jie kalbėdavo apie kultūrą, literatūrą – mano ausys pasistodavo stačios, ir aš išsižiojus klausydavau. Nežinau, kodėl taip buvo. Kažkokie jungikliai, davikliai taip buvo įjungti.

Aišku, būdavo daug anekdotinių pasakojimų, pavyzdžiui, apie rašytojų peštynes dėl butų. Rašytojams (sąjungos nariams) priklausė kiek didesnis plotas (kad būtų vietos stalui), tad maždaug kas dešimtmetį valdžia sąjungai duodavo leidimą statyti naują namą. Tada įvykdavo toks judėjimas: geresni, įsitarnavę, aukštesnį patikimumo statusą turintys arba daugiau knygų parašę, arba labiau oficioziniai rašytojai keldavosi vis į geresnius namus, ankstesnius savo butus palikdami kitiems atitinkamo laipsnio rašytojams. Skirstymai priklausė nuo Litfondo pirmininko. Aišku, butus skirstydavo tam tikra komisija. Manau, kad jie ten viską geruoju dėliodavo, – niekas niekam nenorėjo pakenkti. Stengdavosi optimaliai paskirstyti butus. Paskyrimą tvirtindavo Vilniaus miesto vykdomasis komitetas. Bet jis leisdavo rašytojam patiem rikiuotis. Laimė, kad mes butų skirstyme patys nedalyvavom. Tėtis buvo dėstytojas, gyveno universiteto namuose. Skirstant butus, rašytojai mirtinai susipjauzdavo, vos ne iki muštynių. Sklisdavo anekdotai dėl to, kas susiję su Mieželaičio materialiais dalykais. Šitoj situacijoje jis labai negatyviai atrodo. Bent iš tėvo pasakojimo. Tėvui irgi kažkas papasakojo – gal kas toj komisijoje, kur butus skirstė, buvo (pats tėtis ten tikrai nedalyvavo). Būdavo daug kalbų apie tai, kaip Mieželaitis laužo lentynas, kad tik kitam neatitektų. Detalių, konkretybių neatsimenu, bet atsimenu patį didelį tematikos bloką. Per vadinamąjį Litfondą buvo galima gauti paskyrą ne tik dulkių siurbliui, automobiliui, baldams, bet ir smulkesniems buitines daiktams. Rašytojai pešdavosi dėl talonų – paskyrų. Būdavo labai daug ir neliteratūrinių šnekų. Bet per jas rašytojų

bendruomenė man irgi nušvisdavo – rašytojus pamatydavau kaip žmones, o ne tik kaip Dievo pateptuosius, kurie tiktai kuria. Be to, pas mus namuose, iš pradžių bufete, paskui sekcijos bariuke, visą laiką būdavo gėrimų, nors abu tėvai beveik negeriantys. O geriančių aplinkui būdavo daug. Netoli – daržovių parduotuvė. Ten vyną pilstydavo kaip sultis – tiesiog kranelį atsukdavo. Didžiojoje, Pilies gatvėje (tada – Gorkio) irgi būdavo knaipių, užkeigėlių. Rašytojai jau ten padarydavo kokį gramą. Paskui, ypač jaunesniems, pritrūkdavo pinigų. Kai kurie atslinkdavo pas mano tėvus, tikėdamiesi taurelės, pašilti. O tėvas buvo demokratiškas, draugiškas. Jis visada bariuką atidarydavo.

Vienu metu pas mano tėtį buvo įjunkęs lankytis Algimantas Bučys, nes jis tuomet žiauriai gėrė. Kaip aš dabar suprantu, jį buvo visiškai užspaudęs saugumas. Jo tėvas, Anicetas Bučys, buvo emigravęs į Britaniją. Tada aš to nežinojau. Jis man sakydavo, kad jo tėvas miręs. Gal jam net mama taip sakydavo. (Kada nors reiks Bučio paklausti, ar jis tada žinojo, kad jo tėvas yra pabėgęs. Jam tada buvo trisdešimt treji metai, jis turbūt žinojo, tik man nesakydavo). Kad saugumas jį persekiojo, – neabejoju, bet tada aš to irgi nežinojau. Man buvo aišku, aš nujaučiau, supratau, kodėl žmonės geria. Jų viduje grumiasi priešingos jėgos. Jie nori rašyti, kūrybiškai pareikšt save ir žino, kaip turi save varžyti. Šitie dalykai veikė labai destruktiviai. Aplink mane buvo daug geriančių žmonių, ir tai man paliko tam tikrą įspaudą. Aš į tai žiūrėjau tolerantiškai, gal net per daug tolerantiškai. Mano tėtis mažai gerdavo. Pas mus užsukdavo Kazys Saja, Jonas Mikelinskas, Juozapas Girdzijauskas – visi jie taurelę išlenkdavo, pasišnekėdavo prie kavos. Dažniausiai užsidarydavo tėvo darbo kambary – salone, o aš viską ausies krašteliu girdėdavau. Vėliau su Mikelinsku mes ir patys šiek tiek diskutuodavom. Jau aš pati drįsdavau. Su Saja – niekad, nes buvo tokia distancija. O su Bučiu mes vienu metu net ir labai draugavom, daug bendravom. Bėda, kad jis visą laiką būdavo girtas. Jis yra davęs keletą svarbių knygų. Buvo baigęs aspirantūrą Maskvoj. Turiu jo knygą *Romanas ir dabartis*. Knygoje girto ranka įrašyta graži dedikacija: „Nežiniuk, myliu tave kažkaip kažkodėl...“ Gal aš jam padėdavau ir paguosdavau. Įpildavau stikliuką ir be tėvo. Kai žmogus nuolat geria, jam nuolat ir reikia. Kitaip jį ištinka abstinencija. Bučys kėlė man keistą įspūdį. Man tada buvo devyniolika metų. Būtent Bučys mane pirmą kartą nusivedė į kavinę. Tai nėra gerai, tėvas turėjo nusivesti. Bet tėvui neatėjo į galvą. Tėvas apskritai į kavines nevaikščiodavo, nes nesusidėdavo su bohema. Vakaraus rašydavo, žvejodavo. Vaikščiodavo į žvejų draugijos susirinkimus. Turėjo kitų interesų.

Aš su kavinių bohema susipažinau būtent per šitą rašytojų kartą, kuri paskui man ir liko pati mylimiausia. Tai – Klimo, Šavelio, Šaltenio, Bučio, Granausko, Jacinevičiaus karta. Su jais visais gana artimai bendravau. Ne kartą esu ir kavinėse sėdėjusi ir išpūtus akis klausiusis jų ginčų ir kalbų apie literatūrą ir didžiulę nemeilę vyresniems rašytojams.

Pokalbis įrašytas: 2013-01-15; iššifruotas: 2013-07-12; užrašytas: 2013-08-07.

Pokalbis autorizuotas: 2014-09-15

Pokalbio trukmė: 89 minutės ir 31 sekundė.

Pokalbio įrašą šifravo, užrašė dr. Neringa Markevičienė.

2013 02 05

Jūratė Sprindytė: Kadangi neseniai skaičiau, pacituosiu Eugenijaus Ališankos esė knygos *Gatvė tarp dviejų bažnyčių* esiuką „Šiaurės užkarda“. Sovietų armijoje pulko vado pavaduotojas ūkio reikalams Eugenijui sako: „Женя, тебе будет трудно, ты же во всё это не веришь.“ Visi mes tuo marazmu iš tikrųjų netikėjom. Ališanka tai sako gerokai vėliau. Aš, truputį kitos kartos žmogus, visa tai pajutau anksčiau. Tikrai netikėjom. Netikintiems iš tiesų buvo sunku. Man vis atrodė, kad nėra jokios perspektyvos. Aš tai įvardydavau kaip laiko sieną, net fiziškai ją įsivaizduodavau. Sieną, kuri yra nematoma, bet stovi. Iš kažkokio tiršto rūko. Nepramušama. Toks buvo mano pačios įvaizdis. Bet tai buvo ne tik įvaizdis – sunkiai nusakoma jausena, kad eisi ir į kažką atsimuši. Nors viskas yra peršviečiama, bet tu vis tiek atsimuši. Tai buvo kaip aklina ateitis. Gal dėl to man buvo itin artima Antano A. Jonyno poezija – atitiko mano būsenas, jausenas, nemažai aš jos mokėjau atmintinai. Pacituosiu vieną gabaliuką iš poemos „Larisa“: „O laikraščiai patetiškai mums laiką deklamuoja, / O laikrodžiai sustoja, lyg nerastų išėjimo, / O kambariai – jie kybo amžinybėj. / Kas tu dabar esi ir kam esi, nutriušęs mieste?“ Bet galima buvo sakyti ir „nutriušęs žmogau“.

Kita vertus, aštuntas dešimtmetis, apie kurį gal daugiausia kalbėsiu, – kaip reta turiningas. Nors tai buvo sąstingio sąstingis, bet tarp mano minėto marazmo ir kūrėjo laisvės vis dėlto atsirado didelė amplitudė, didelis spektras ir įtampa, kurioje buvo galimas ir nebaudžiamas maištas. Toks vidinis maištas, kuris išoriškai gal ne visada įgaudavo aiškias raiškos formas. Jeigu paskaitytume daugiau mano kartos žmonių, kurie paskui atėjo į kultūrą, rašytų laiškų, dienoraščių, pamatytume, kad vidinis maištas buvo labai stiprus. Tokių išlikusių laiškų aš turiu savo didelėj kartoninėj dėžėj. Jeigu kartais gyvenime dar ką nors daryčiau, tikrai būtų kuo iliustruoti tokį draskantį, bet itin stiprų vidinio maišto pojūtį. Maištas iš dalies reikėsi ir kūrybine drąsa. Viena vertus, tai – ir bohema, ir savidestrukcija, nes vyrai labai gėrė; kita vertus, – leistinių ribų tikrinimu, žiūrėjimu, kiek galima jas stumtelti. Antai Antanas A. Jonynas prisimena, kaip kažkuriam eilėrašty (jis lyg ir sako, kad poemoj „Larisa“, bet aš perverčiau – neradau) parašė apie juodus gyvulinius vagonus. Tuos juodus gyvulinius vagonus jis turėjo keisti į juodus fortepijonus. Pakeitė – išėjo graži poetinė metafora. Tekstas tapo tarsi poetiškesnis.

O aš pati su cenzūra beveik nesusidūriau. Aš turėjau stiprų vidinį cenzorių (dėl to nėra ko girtis). Gal kelis mano straipsnelius atmetė. Geriausiai atsimenu *Jaunimo gretoms* parašytą straipsnį, kur kalbėjau apie maištą, apie nesusitaikančią kartą. Buvau pririnkusi, pacitavusi tokių ribinių tekstų. Mano tekstas buvo aštrus – jį tikrai atmetė. Neturiu to teksto. Aš jo neišspausdinau ir net neišsaugojau. Tuos sakinius išbarsčiau, iškaišiojau į kitus tekstus – paskleidžiau kitais būdais. Manau, gudriai pasielgiau. Dabar man pačiai būtų įdomu. Ten daugiausia buvo kalbama apie jaunimo pasaulėjautą, vidines būsenas.

Prisimenu, kaip institute leidom *Literatūros teorijos apybraižą*. Mes ją rašėm maždaug aštuoniasdešimtais, aštuoniasdešimt pirmais metais. Jeigu neklystu, ji išėjo aštuoniasdešimt antraisiais. Toje knygoje yra apibūdintos to meto pačios teoriškiausios sąvokos. Dabar jos jau atrodo senstelėjusios. *Literatūros teorijos apybraižoje* buvo sutelkti žanrai, rūšys, stiliai, erdvė, laikas, charakteriai ir panašūs dalykai. Gavau laišką iš „Vagos“ redaktoriaus Vytauto Rakausko. Laišką, reikalaujantį pakeisti kai kuriuos tropų pavyzdžius. Tą laišką gavau aštuoniasdešimt antrą metų kovo šešioliktą dieną. Aš jį turiu – pacituosiu: „Jūsų skyriuje [knygos skyriuje, kuriame aš rašiau apie stilių, – J. S.] per daug Gedos ir Vaičiūnaitės pavyzdžių. Atrodo, kad tik jie – svarbiausi mūsų poetai. Nevertėtų ignoruoti ir Matuzevičiaus, ir Macevičiaus, ir Reimerio, kurių poezijos pavyzdžių iš viso knygoje nėra.“ Rakauskas siūlo toliau: „Pakeisti kryptingesniais posmais iš aukščiau paminėtų poetų, tada galbūt mažiau jaustųsi Jūsų simpatijos kai kuriems poetams, ir viskas atrodytų objektyviau.“ Atrodo, pakeičiau. Štai tas laiškas, kad įsitikintum – cituoju autentišką dalyką, o ne išsigalvoju. Kartuju, kad turėjau stiprų vidinį cenzorių. Žinojau, iki kokios ribos ką galima sakyti ir ko – ne. Gal dėl to, kad išaugau literatūrinėje aplinkoje, sužinojau iš tėvų, apskritai daug skaičiau – turėjau gerą konjunktūros jausmą. Aš tikrai jį turėjau, ir tai man padėjo gerai plaukti. Dabartiniu požiūriu tai buvo prisitaikymas. Aš visiškai pripažįstu ir drąsiai konstatuoju: taip, aš žinojau, kaip reikia prisitaikyti prie tos sistemos. Kita vertus, visą laiką stengiausi stumtelėti ribas, tikrinti leistinumą. Kai Kubilius savo *Dienoraštyje* rašo apie tuos dalykus, tai man labai artima. Manau, kad daugelis mano kartos žmonių darė tą patį. Kas toje sistemoje negyveno, aišku, neturėjo sistemos patyrimo. O patyrimas yra žinojimas, vis dėlto tai – vertybė. Jeigu esi mąstantis žmogus, tu pradedi viską matuoti, turi stereoskopinį požiūrį: į tą patį reiškinį žiūri iš visų pusių ir nieko nepriimi už gryną pinigą – viską tikrini savimi. Aišku, tai labai daug kainuoja, reikalauja didžiulių pastangų – kasdien reikia sijoti melą. Bet, kaip sakiau, patyrimas yra žinojimas. Loreta, Tavo karta neturi tos sistemos palikimo ir patyrimo (aišku, dėl to jums – didelis plusas). Tas palikimas – ganėtinai bjaurus, nes vis tiek norom nenorom buvai šiek tiek užnuodytas tos sistemos mąstymo. Tu gyvenai ir turėjai pats susirasti, atkapstyti tiesą. Tiesos ieškojai visur – ir buitiniuose dalykuose, ir tėvų gyvenimo peripetijose, laikysenose, ir

visokiuose savo kartos pamąstymuose. Atsimenu, kai ateidavo draugai (dar tėvų namuose gyvenau), aš jiems kepdavau blynus. Pas mus prieškambarį buvo batų dėžė, jie sėdėdavo ant jos, ir mes įnirtingiausiai diskutuodavom apie visiškai rimtus, būtent egzistencinius dalykus: kam, vardan ko tu gyveni, kaip orientuojiesi šitoj bjaurioj tikrovėj? Tokie klausimai buvo mūsų kasdinių pokalbių tema. Apie tokius dalykus dabar žmonės nebekalba, nes tai tiesiog išėjo iš mados.

Pirmam kurse mes turėjom laimės klausytis profesoriaus Eugenijaus Meškausko paskaitų. Nors jos buvo vadinamos dialektiniu materializmu, bet pagal to meto galimybes vis dėlto tai buvo filosofijos, filosofijos istorijos paskaitos. Mums buvo aštuoniolika devyniolika metų. Jau tada įsidėjau į galvą, kad reikia viską savarankiškai apmąstyt ir nepriimti kemšamų nuogų tiesų. Meškauskas tai labai aiškiai paliudijo. Atviru tekstu sakydavo, kad yra idealistinė ir materialistinė filosofija – vienoks arba visiškai kitoks požiūris į pasaulį, santykis su juo. Mes, tie, kurie gyvename Tarybų Sąjungoj, išpažįstame materializmą. Bet Meškauskas nepabrėžė, kad šis požiūris yra kuo nors geresnis, nors tada tai buvo neva vienintelė tiesa, vienintelis pranašesnis filosofinis požiūris. Meškauskas akcentavo sandą, kad yra kitoks požiūris. Tai kėlė revoliuciją mūsų galvose. Mokykloj, išskyrus savo rusų kalbos mokytoją Rožą Glinterščik, kito tokio drąsaus žmogaus aš neturėjau.

Priminsiu, kad Roza Glinterščik mums taip pat diegė mintį, kad yra kitokia literatūra. Jinai nesakė, kad ta kitokia literatūra yra geresnė. Mokytoja mums skaitė Marinos Cvetajevos, Osipo Mandelštamo, Boriso Pasternako eilėraščius. Nė vieno iš šių autorių nebuvo programoj. Roza Glinterščik ištisą pamoką galėdavo mums skaityti poeziją.

Visur viešai tik ir girdėjai, kad vienintelis teisingas požiūris, vienintelė teisinga santvarka, filosofija – tokia ir tokia. O Meškauskas teigė požiūrių daugybiškumą, ir tai buvo fantastiškas dalykas! Manau, kad man pritartų daugybė mano kurso žmonių – ir Daina Prackietytė, ir Aldona Satkauskaitė-Pranskėnienė, ir Vilius Gužauskas, ir Teresė Gužauskienė, ir Saulius Žukas, ir Laima Ramelytė-Kalėdienė. Ypač man pritartų antros grupės, kuri buvo labai judri, žmonės. Grupėje buvo daug vilniečių. Mūsų grupės žmonių pavardės prasidėjo p raide: Daina Prackietytė, Jūratė Palionytė... Meškauskas labai daug davė mūsų kursui. Tų metų mano paskaitų konspekto sąsiuvinį yra toks užrašas: „Neturėk neelastingų nuomonių niekada.“ Matyt, aš pati suformulavau, o gal Meškauskas taip pasakė, nebėgiu prisiminti.

Aštuntas dešimtmetis man buvo labai turtingas, net galiu sakyti – puikus, nors ir savaip dusinantis, prieštaringas, sunkus. Viduje aš buvau maištininkė, bet mano maištas buvo gal labiau destruktivus. Jis nelabai kuo reikėsi – vis tiek aš neišdrįsau rimtai maištauti viešais tekstais. Bet su draugais mes bandėm atstatyti tiesą. Kas vyksta čia, kur mes gyvenam? Kokia gyvenimo

prasmė tokiam suvaržytam lauke, jeigu negali būti savimi? Gerokai mes dėl viso to kamavomės ir daug apie tai kalbėjom. Kuo aštuntas dešimtmetis buvo puikus? Baigiau mokyklą, universitetą. Daug bendravom – turėjau labai daug tikrų draugų. Paskui pradėjau dirbti institute.

L. J.: Vis minit draugus – ar tai literatūros žmonės?

J. S.: Jie beveik visi yra literatūros žmonės. Ne visi iš jų atėjo į didžiąją literatūrą. Kiti tapo mokytojais; o vienas iš draugų nebaigė jokių aukštųjų mokslų ir nuėjo apskritai į kažkokius juodus darbus. Bet vidiniu turiniu mes buvom artimi – gyvenom kultūra. Vėliau aš parodysiu Silvestro Gaižiūno laiškus ir šiek tiek pacituosiu, apie ką mes visą laiką kalbėjom. Pokalbiai retai sukdavosi apie buitinius dalykus. Būdavo ir buitinių realių, bet labai mažai. Aš labiau bendravau su vyrais – buitis, kulinarija, skudurai, kvepalai, kosmetika absoliučiai neegzistavo. Buvo kultūra, kultūra ir dar kartą kultūra – visi menai. Ką tu skaitei, ką tu matei, kur tu eisi, ką tu klausei, ką tu girdėjai? Tada turėjom patefonus, magnetofonus – persirašinėdavom dainas. Klausėm klasikinės muzikos, lakstėm į Filharmoniją, į kiekvieną spektaklį. Perskaitydavom beveik visas, ypač verstines ir tokių autorių, kuriuos laikėm savais, knygas, išleistas Lietuvoj, nes tai buvo įmanoma. Daug literatūros iš Maskvos atveždavo draugai. (Draugų pavardės dar pokalby pasirodys, natūraliai pradės figūruoti).

Institute pradėjau dirbti nuo septyniasdešimt penktų metų. Buvau imli, energinga, norėjau rašyti, kažką prasmingo sakyti.

Mums Ezopo kalba buvo labai svarbi. Mane šiek tiek piktina dabartinė pozicija – noras ją nuvainikuoti. Dabar pastebima akivaizdi tendencija – nuvertinti Ezopo kalbą. Ezopo kalba buvo tikrai labai svarbi kalba ir labai galingas mūsų tarpusavio susižinojimo būdas – iš ko atpažindavai savus. Net Rimantas [literatūrologas Rimantas Kmita] mestelėjo tokią frazę: „Pažindavai savus iš akių.“ Taip, iš akių, bet – ir iš Ezopo kalbos. Iš žmogaus kalbėsenos manieros, niuansų, užuominų – iš to suokalbio. Aišku, spręsdavai ir iš žmogaus laikysenos – kaip, kiek jis flirtuodavo viešumoj su oficiozine sistema. Bet jeigu tu žmogaus apskritai nepažindavai, tai iš labai mažų užuominų – iš to, ką jis skaito, ką jis klauso, kuo jis domisi, – atpažindavai savąjį. Tai nereiškia, kad tas žmogus būdavo visiškai patikimas.

Aš iššifravau keturis žmones, kurie dirbo saugumui ir buvo mano aplinkoje. Jie visi buvo mano draugai. Tai nediskredituoja jų, nes aš puikiai suprantu, kodėl saugumas juos įpainiojo. Ezopo kalba buvo nepaprastai subtilus žaidimas atpažinimo ženklais. Jis vyko nuolat – buvo kasdienio bendravimo būdas, ne tik tekstuose. Šito niekas nebegali suprast, nes to nebėra, to nebereikia. To jau neatkursi. Bet tai buvo labai įdomu. Dėl šito subtilaus žaidimo mes visą laiką

jautėmės gyvenantys kultūrinėje terpėje. Arba bent aš taip suvokiau. Nežinau, gal aš kiek ir perdedu, romantizuoju, bet aš taip gyvenau, taip mačiau pasaulį. Mes nuolat žaidėm citatom, labai daug tekstų mokėjom atmintinai, nuolat kažką skaitydavom. Vakare perskaitytom citatom žaidi šiandien – kažką kažkam kažkaip pasiūlai, atiduodi tą tekstą, pasidalini. Kitas tada tau irgi atsako citatom. Netgi svetimų žmonių aplinkoje mes puikiai susikalbėdavom atpažinimo ženklais – slaptuoju raštu. Gal galima juos net palyginti su vandenženkliais, kuriuos išsiryškėdavo tik savi, kurie išryškėdavo tik saviem. Tu juos išsiryškėdavai, o kitiems tie ženklai likdavo nepažinūs. Dabartinei kartai, aišku, tai nepažinu, nes ji to nepatyrė, to neturėjo. Dar ir dėl to tas laikas buvo tikrai labai intriguojantis. Jausdavaisi truputį panašiai, lyg teatre – kasdienybėje tu kalbi menine kalba. Aišku, su mama, broliu, aukle arba pardavėja taip nekalbėdavai. Bet savam rate kalbėjai tuo slaptuoju raštu.

Susikalbančių ratas, man atrodo, buvo labai platus. Bendruomenė tai priėmė. Mes galim visaip vertint Marcinkevičiaus dramas, bet aš tada vaikščiojau į spektaklius, mačiau pjeses, mačiau žmonių reakcijas. Žmonėms šito reikėjo. Žmonės nuo to tiesiog kaifavo. Jie skaitė kodus tarp eilučių, šifravo, vieni giliau, kiti paviršutiniškiau. Dalis bendruomenės (ir inžinieriai, ir medikai, ir mokslininkai), apskritai intelektualinio elito žmonės (ne tik menininkai) tada labai domėjosi kultūra. Per kultūrą jie gaudavo slaptą informaciją. Žmonės skaitė istorinius romanus. Aišku, aš turbūt negaliu išaukštint ir skaitančios publikos. Žmonės griebė ir skaitė viską. Jiems patiko ir Petkevičius, ir Baltušis, ir visa kita. Bet jie skaitė ir tautinės savasties ženklus, kurie užšifruoti bet kieno – ar Strielkūno, ar Martinaičio, ar Marcinkevičiaus, ar Gedos – kūryboj. Gal mitologinius ženklus šifravo sunkiau. Geda jiems buvo gerokai svetimesnis už Marcinkevičių. Publika lengviau šifravo tai, kas yra tiesmukiau paduota. Bet aš manau, kad vis tiek tai buvo labai svarbu.

Man atrodo, kad mano karta nebebijojo. Mes žinojom leistinas ribas. Žinojom, ką leistinų ribų rėmuose galima sakyti, ko – ne. Nebebijojom nusižengti, kad būsime sudoroti. O tėvų karta buvo labai įbauginta, nes jie patyrė stalinizmą. Buvo siaubingas metas. Mano mama, mokytoja, per kiekvieną pamoką turėjo pirmiausia pagarbinti generalissimus Staliną. Kaip jau minėjau, penkeriais metais jaunesnė mamos sesuo, mano teta, mano krikštamotė, buvo įrašyta į tremtinių sąrašus, bet slapstėsi Kaune pas savo gimines, paskui – Žemaitijoje, pas mano tėvelio gimines (tėvai tada jau buvo vedę). Iki pat mirties (jinai mirė du tūkstančiai dvyliktais metais, eidama aštuoniasdešimt trečius metus) kai kada naktimis ji baisiai rėkdavo, blaškydavosi. Jos vyras arba mes, kai vasarą kartu gyvendavom sodyboje, keldavomės naktį jos budinti. Visi šeimos nariai žinojo, kad jinai sapnuoja, kaip ją gauda vežti į Sibirą. Pastovus košmaras, baisi slapstymosi baimė tęsėsi iki pat jos mirties. Aišku, tetą pažadini, atsigeria vandens, vėl užmiega, bet visą

dieną būdavo kaip nesava. Jinai buvo labai užsidarius. Kai mes rašėm giminės prisiminimus, labai sunkiai sekėsi ją prakalbinti bet kokiomis temomis. Žmogus buvo užslopintas – apie tai nenorėjo nei galvot, nei kalbėt. Tėvų kartos baimės buvo kitokios. Mūsų karta jau to neišgyveno – baimių nebuvo. Aš gimiau penkiasdešimt antrų metų rudenį. Penkiasdešimt trečių metų kovo penktą dieną mirė Stalinas. Ne iš karto varžtai atsileido. Bet vis tiek bent jau represijų baimė po truputį išgaravo. Kai aš dariausi sąmoninga, jau niekas represijų taip akivaizdžiai nebijojo. Kadangi mano tėvai (dėstytojas ir mokytoja) dirbo sferoj, kuri vis dėlto ideologiškai buvo stipriai prižiūrima, jie puikiai žinojo, ko nereikia sakyti, daryti. Jų prisitaikymo lygis tuo laiku buvo optimalus. Anksčiau minėjau, kad jie vengdavo man daug ką sakyti. Daug tiesos sužinojau iš Gorodeckio – Pečiorino. Tėvai bijojo, manė, kad man tos žinios nebus reikalingos – trukdys gyventi, išgyventi, komplikuos karjerą. Aš manau, kad apskritai tai kartai būdinga laikysena – netraumuoti vaikų be reikalo. Jie suprato, kad kuo daugiau tiesos pasakys, tuo mūsų galvose bus daugiau prieštaravimų, bus sunkiau prisitaikyt prie esamos aplinkos. Visi tėvai nori, kad vaikai gyventų ir kuo sklandžiau jiems gyvenimas klostytųsi.

Septyniasdešimt penktais metais aš išsiskyriau su stipria savo meile, ir tada man labai sušlubavo sveikata: įsimetė baisūs galvos skausmai, nutirpo kojos, ėmiau jų nejausti. Nuo streso beveik negalėjau vaikščioti. Kalbininko Zigmo Zinkevičiaus šeima buvo mūsų kaimynai, dukra Laimutė Zinkevičiūtė dvejis metais už mane jaunesnė mano draugė. Ją gydė Šimkūnas – gydytojas, jėzuitas ir tremtinys. Tada man atsivėrė dar viena slapta sfera – mes su juo daug kalbėdavomės. Jis iš esmės buvo psichoterapeutas, dirbo Naujosios Vilnios psichiatrinėj ligoninėj. Mane nuo skausmų bandė užhipnotizuoti. Aš ligoninėj niekada nesigydyčiau – man neprireikė, pati nusipurtydavau bėdas. Kadangi gydytojas dirbo Naujojoje Vilnioje, kelias konsultacijas man paskyrė ten. Atsimenu, ligoninė paliko šiurpų įspūdį: mane prislėgė durys be rankenų ir grotuoti langai. Man buvo turbūt dvidešimt treji metai. Gydytojas Šimkūnas mane bandė gydyti hipnoze – aš nepasidaviau. Jis manęs negalėjo užhipnotizuot – nepavyko užmigdyti. Labai daug mes su tuo senuku kalbėdavomės. Galiausiai apie mane jis pasakė: „Mergytė – iš aukso fondo.“ Taip pasakė ne man, bet gal mano tėvams ar Zinkevičiams. Šitas sakinyš atėjo man jau per trečias lūpas. Pabuvau Palangoj, sanatorijoj, ir per porą savaitių, po sniegą pabraidžiusi, pakeitusi aplinką, greitai pasveikau pati.

Bronislovas Genzelis savo knygoje *Tautinės savimonės išlikimas ir brendimas sovietinės okupacijos sąlygomis* teigia, kad buvo trys pagrindiniai intelektualinio pasipriešinimo židiniai – Vilniaus universitetas, Rašytojų sąjunga ir Mokslų akademija. Kai jis taip pasakė per knygos sutiktuves Rašytojų sąjungos klube, pagalvojau: „Kaip man pasisekė – aš su visais tais židiniais buvau laimingai susijusi!“ Pirmiausia, žinoma, per tėvą, o vėliau – ir pati. Anksti, po pirmosios

kritikos knygos, tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt antrais metais, buvau priimta į Rašytojų sąjungą. Įstojau su labai gera kompanija – su Antanu Jonynu ir Vytautu Rubavičium. Dukrytei tada buvo tikrai metai, gal pusantrų. Gerai atsimenu stojimo dieną ir džiaugiuosi, kad būtent su šiais žmonėmis stoju, nes jie visi – mano kartos žmonės. Bet prieš tai, nuo septyniasdešimt pirmų metų, būdama pirmam kurse, aš pradėjau spausdintis. Labai anksti įstojau į jaunųjų rašytojų sekciją. Ten mes gana intensyviai bendraudavom, veikdavom. Nors iš oficialaus gyvenimo, ypač jaunųjų sekcijoje, mano atminty nelabai kas išliko. Aš vis tiek geriau prisimenu bendravimą butuose, virtuvėse, salonuose, prie blynų, vaikščiojant.

Mes su draugais skaičiavom visas Vilniaus bažnyčias. Veikiančių bažnyčių tada buvo mažai. Mūsų tikslas buvo apeiti Vilniaus bažnyčias, paverstas sandėliais, užmūrytas. Visų bažnyčių mes neapėjom, bet penkiolika, aštuoniolika tokių bažnyčių savo akim pamatėm. Su draugais daug vaikščiojom po Vilnių, lankais – palei Vilnelę (pirmyn atgal). Vaikščiodami visą laiką diskutuodavom. Kai atvažiuodavo į Vilnių Jefremovas, vaikščiodavom su juo. Su draugais klajojom visaip – dviese, trise. Kartais – su Daina Pranckietyte. Aš atsisėsdavau ant metalinės tvoros prie Vilnelės ir skaitydavau knygas. Ta metalinė tvora išlikusi iš tų laikų. Aš turiu nuotrauką, kai, būdama gal šešerių metų, sėdžiu ant tos metalinės tvoros; ten prisėsdavau ir būdama dvidešimt penkerių, ir trisdešimties. Kadangi gyvenau senamiesty, ten buvo gana nuošali vieta – galima gamtoj pabūti, paklaudyti upės čiurlenimo. Ten eidavom skaityti, bėgdavom iš neįdomių paskaitų (universitetas čia pat). Dabar tos tvoros po Bernardinų (tada – Jaunimo) sodo restauracijos, aišku, neliks.

Per visą studijų laikotarpį mes labai bendravom su Daina Pranckietyte. O paskui baigėm universitetą. Septyniasdešimt penktais metais jinai ištekėjo. Baigėsi jos laisvė – gimė vaikelis, jos pirmasis sūnus, ir mūsų draugystė išvėso. Daug aplinkybių nutraukia žmonių bendravimą. Dabar su Daina mes nutolom, nuėjom skirtingais keliais. Bet studentiškais metais mus siejo ypač stipri draugystė. Daina rašė eilėraščius. Ji labai savim pasitikėjo, sakė: „Aš būsiu didelė poetė – antroji Salomėja!“ Iliuzijos sudūžta.

Jonas Šlekys – mūsų kurso draugas ir mūsų grupės žmogus. Jis studijų metais buvo labai pasinešęs į mokslus. Visi manė, kad iš mūsų jis bus pirmasis, kuris apsigins disertaciją. Kai jis pradėjo dirbti institute, vėl visi manė, kad iš jo išaugs didis mokslininkas. Jis žavėjosi baroku. Darius Kuolys tada turbūt dar buvo mokinukas, o Šlekys jau dievino baroką. Bet Šlekiui neleido rašyti disertacijos iš baroko. Tais laikais tyrinėti LDK laikotarpį niekaip nebuvo skatinama (jį gal istorikai šiek tiek tyrinėjo). O mūsų institute jam liepė rašyti komparatyvinį darbą apie lietuvių ir rusų ryšius. Jis bandė rašyti, nieko neišėjo – jam tai buvo svetima. Paskui griebėsi kitų temų. Ne

visi žmonės atlaikė visus tuos spaudimus. Mes, būdami jauni, turėjome labai daug potencialo. Bet kaip kam susiklostė.

Grįžtam prie pasipriešinimo židinių. Daug laiko praleisdavau Rašytojų sąjungoje. Jaunieji turėjo teisę eiti ir į Prozos, ir į Kritikos sekcijas. Kritikų sekcija veikė pasyviau. Bet atsimenu, kad septyniasdešimt antrais ar trečiais metais vyko jaunųjų kritikų svarstymas – didžiulis susirinkimas. Visi kritikai buvo perskaitę ir nagrinėjo mūsų, jaunųjų, recenzijas. Aišku, tarp kritikų buvo ir tu – idėjinis. Bet aš atsimenu tik Zalatorius, Kubilius, Sventicką, nes jie, matyt, kažką pozityvaus apie mane sakė. Ne tik apie mane, bet ir apie kitus jaunuosius. Zalatorius, Kubilius man tada buvo nelygstami autoritetai. Dar – Zaborskaitė. Bet jos tyrinėjamas laikotarpis buvo šiek tiek kitas. Be to, jinau jau buvo išmesta iš Vilniaus universiteto – nuėjo į edukacinį, pedagoginį darbą. Pagrindiniu mano kartos formavimosi dešimtmečiu Zaborskaitė buvo toliau, nuošaly. Ji buvo didelis autoritetas, bet gal mes iš jos tekstų mažiau pasiimdavom. O Zalatorius ir Kubilius dirbo institute. Aš Zalatorius skaitydavau tikrai per atstumą. Mes su juo nebendravom. Jis buvo savas, savo rato žmogus, bet tarp mūsų kontakto nebuvo.

Savas ratas susidėjo iš dviejų koncentrų.

Vienas koncentras buvo iš žmonių, su kuriais tu bendravai tiesiogiai, betarpiškai, draugiškai, – turėjai artimesnių kontaktų. Tai – nebūtinai tavo kartos žmonės. Pavyzdžiui, mes labai bendraudavom su Mikelinu. Atsimenu, visą naktį pas mane sėdėjo trys mano draugės ir Mikelinskas. Mes diskutavom su juo. Rytą jį išleidusios, mes diskutavom dar visą dieną. Aš dabar negaliu pasakyti, apie ką, bet aišku, kad – egzistenciniais kultūriniais klausimais. Mikelinskas iš savo patyrimo mums kažką pasakojo. Dievaži, neprisimenu, reikėtų pažiūrėti į senus dienoraščius, gal atsirastų užuominų. Iš didžiulio atminties archipelago išplaukia tikrai gražios detalės, pasirodo nedidelės salos, salelės.

Tame koncentre buvo ir savų žmonių, kuriuos tu labai gerbei. Pavyzdžiui, Judita Vaičiūnaitė, su kuria aš asmeniškai niekad nesu bendravusi. Bet aš ją, geriančią kavą, matydavau „Žibutės“ kavinėje, vaikstančią Vokiečių gatvėje. Rašytojų namas buvo Vokiečių gatvėje. Ten gyveno Šavelis, Martinaitis, Vaičiūnaitė, Širvys. Esu buvusi Širvio bute. Mes su Širviu esam šiek tiek bendravę. Bet tas bendravimas yra neadekvatus. Vyrai baisiai gerdavo, dažniausiai būdavo girti arba taip pagėrę, tad kažką nerišliai įrodinėdavo, trunkydavo kumščiais stalą. Bet aš buvau baisiai alkana informacijos. O gaudavai tokią žmonių maišto, vidinės destruktijos informaciją. Tai veikė itin prieštarinčiai. Dar kartą noriu prisiminti Algimantą Bučį. Su juo aš bendravau labai jauna. Iš rašytojų rato jis buvo pirmas žmogus, kuris man padarė didelę įtaką. Aš gerbiau jį kaip kritiką. Nepaisant to, kad jis buvo oficiozinis kritikas, jis vis dėlto pasakydavo daug ir egzistencinės tiesos, o dėl savo netiesų tikrai kentėjo. Pavyzdžiui, jis vienas iš pirmųjų rašė apie

Grušą arba apie Škėmą. Jis yra parašęs gerą eilėraštį apie Škėmą. Aš tą eilėraštį net turiu savo sąsiuvinį išsikirpus ar įsiklijavus. „Aukštupiai“ – šauni Bučio lyrikos knyga. Iki šiol atmintinai moku keletą eilėraščių, vaikštinėdama vieną mėgstu deklamuot:

„Eiti eiti tykiai ir vienodai, / Upių ritmas, upų veidrodinis blizgesys./ Būti būti veidrodžiu ir nežinoti/ Kaip atrodo veidrodžiuos ir kas esi. / Noriu eiti eiti judantis ir tyras/ Vis pro tavo krantą, pro garnių salas, / Eiti – ir paukščio perspektyvos/ Kristi į dugne vilnijančias žoles“.

Kartais jis ateidavo pas mano tėtį pasiskolinti kelių rublių arba tiesiog išgerti taurelės, aš tais vizitais džiaugdavaus, nors vaizdas buvo liūdnas. Tėvas bariuke visada turėdavo ar degtinės, ar konjako (pagal tarybinę tvarką tada brendį konjaku vadino), kad galėtų pavaišinti.

O antras savųjų rato koncentras – iš žmonių, su kuriais tu asmeniškai nebendraudavai, bet kurių kūrybą arba laikysenas pažindavai. Tai – Tomas Venclova, Vytautas Bložė, Marcelijus Martinaitis. Jau šiek tiek vėliau atsirado kontaktai su Martinaičiu, nes jis pradėjo dirbti katedroj. Jis man, deja, dar nedėstė, dėl to labai gaila.

Tada universitete veikė jaunųjų literatų būreliai. Aš visur lankydavausi. Pati kaip autorė, nedalyvavau – tada dar grožinės kūrybos beveik nerašiau. Jeigu ką rašiau, tai – sau, į stalčių. Bet „žalio“ kūrybinio jaunimo judesius visą laiką galėjau stebėti iš šalies. Mano tėtis įeidavo į komisijas, atsinešdavo literatų konkurso tekstų. Anksti perskaičiau Sauliaus Tomo Kondroto pirmuosius kūrinius, kurių paskui jis niekur net nespausdino. Atsimenu niūrią, piktą Sauliaus Tomo Kondroto apysaką apie patėvį (labai gaila, bet aš jos neišsaugojau). Atsimenu, kaip debiutavo Laurynas Katkus. Tada jis gal buvo vienuoliktokas, o aš turbūt jau tada įėjau į Vilniaus jaunųjų filologų konkurso komisijas. Sekiau daugelio žmonių literatūrinį kelią nuo pat pradžių, ir tai man buvo labai įdomu. Atsimenu Danieliaus Mušinsko tekstus. Vidumi labai solidarizavau su Mušinsku, galvodavau: „Oi, kad aš taip mokėčiau rašyti!“ Jis dar nebuvo išleidęs jokios knygos, tikrai dalyvaudavo jaunųjų literatų konkursuose. Poezijos tekstų tėtis neparsinešdavo, bet prozą – praktiškai visą. Jis namie skaitydavo, skirstydavo vietas. Be to, kiekvienam kurse būdavo rašančių žmonių. Tėvelis pasakodavo apie moteris, kurios buvo jaunos žadančios poetės, bet knygų neišleido – nuėjo dirbti mokytojom, redaktorėm. Literatūrinėj terpėj aš visą laiką murkdžiausi su dideliu džiaugsmu – nardžiau kaip žuvis.

Grįžtant prie sekcijų darbo, reikia pasakyti, kad jaunųjų Kritikų sekcija veikė aktyviai, bet gyvenimo joje aš nelabai prisimenu. Bet labai dažnai mane, kaip kritikę, kviesdavo į Prozos sekciją. Aš ten reždavau kalbas iš tribūnos. Buvau gana efektinga mergaitė, dar ir įdomiai rengdavau. Mes turėjom teisę ir šiaip dalyvaut Prozos sekcijoje. Aišku, ne į kiekvieną aptarimą tave kviesdavo. Kiekvieną mėnesį ten, kaip ir institute, būdavo privalomi partiniai susirinkimai. Tos konkrečios institucijos partinėje kuopelėje vykdavo uždari partiniai susirinkimai (apie juos

aš nieko nežinau ir negaliu papasakot). Bet atviri partiniai susirinkimai būdavo privalomi, bent jau mūsų institute, gal ir Rašytojų sąjungoj. Kiekvieną mėnesį kažką turi apsvarstyti, paskelbia temą. Institute labai greitai ir gudriai viskas buvo paversta teoriniais seminarais. Aišku, tų laikų teorijos buvo savotiškos, bet vis tiek buvo geriau, negu linksniuoti ideologinius dalykus. Kai Algis Samulionis grįžo iš Amerikos, buvo surengtas seminaras. Jis pasakojo įspūdžius, kaip bendravo su Vanda Sruogiene, Dalia Sruogaite. Algis Samulionis rašė monografiją apie Balį Sruogą. Jam leido nuvykti į Ameriką. Bet prieš tai jis turėjo įstot į partiją. Viename seminare Vytautas Galinis režė paskaitą apie tipologiją. Aš pati turėjau parengti seminarą apie stiliaus teorijas. Tikrai žinau, kad tokie seminarai vykdavo ir Gorkio pasaulinės literatūros institute, kur studijavo mūsų vaikinai, paskui ir Donata Mitaitė.

Aš atsisakiau važiuot į Maskvą net tuo geruoju aštuntuoju dešimtmečiu. Turbūt nenorėjau palikti namų, draugų. Buvau naminė mergaitė. Pagalvojau, kad aš Maskvoj pražūsiu. Nebuvau aš tiek įsimylėjus mokslo, kad norėčiau važiuot į Maskvą. Buvau nuvažiavusi apsidairyti. Pašniukštinėjau ir nutariau, kad vis dėlto ne man. Tuo metu ten jau studijavo ir Silvestras Gaižiūnas, ir Saulius Žukas, ir Aleksandras Krasnovas. Galėjau važiuot vietoj jų visų, nes aš institute pradėjau dirbti pirmoji. Turėjau galimybę išvažiuot į aspirantūrą, bet ta galimybė nepasinaudojau. Tai rodo tam tikrą mano išlepimą, tingumą, nedrąsą, bailumą, neryžtingumą. Gal Maskva būtų kitaip pakreipusi mano gyvenimą – labiau į mokslus. Bet toks buvo sąmoningas mano apsisprendimas. Gal jau norėjau šeimos. Dabar net sunku pasakyti, kokios buvo priežastys. Jų turbūt buvo visas pluoštas.

Į Prozos sekciją vaikščiot man buvo įdomiausia. Kas mėnesį vykdavo susirinkimai. Per rimtą susirinkimą buvo analizuojama arba konkrečių rašytojų kūryba, arba aptariamas koks nors žanras (pavyzdžiui, apysaka, romanas). Būdavo formuluojamos temos. Aš jų konkrečiai neatsimenu. Tikriausiai yra likę protokolai. Kai manęs paprašydavo, aš mėgdavau ten dalyvaut – režti kalbeles. Negaliu sakyti, kad viskas vykdavo oficioziškai – kritinės dvasios buvo ganėtinai. Žinodavai, kad iš vieno žmogaus gali išgirsti kritiškesnių pasisakymų, o iš kito – ne. Diferenciacijos linijos buvo labai ryškios. Vieni tas ribas iš vidinės būtinybės labai noriai stumdavo. O kiti žinodavo, kad ribų stumdyti nereikia, – aptvaras yra toks. Šitam aptvare visada būdavo ideologiškai patikimų žmonių, kurie – pirmieji renginiuose, pirmieji tribūnose. O paskui vis daugiau būdavo „leidžiama“ pasireikšti liaudžiai ir nepriklausomiems kritikams. O kiek tu drąsiai kažką sakydavai, kiek ne, – tai jau tavo pasirinkimas.

Man išliko ryškus įspūdis, kad teisybę visada sakydavo Saulius Šaltenis ir Grigorijus Kanovičius. Mano požiūriu, tie du žmonės buvo neprisitaikę. Aišku, kažkiek prisitaikę, nes vis tiek jie funkcionavo viešojoje erdvėje. Bet jie labai drąsiai pasakydavo, kad, pavyzdžiui, šita knyga

yra šlamštas. Šaltenis išvis mėgdavo ekscentriškas kalbas. Rėždavo tokius monologus, mini noveles. Net jo autobiografiją paskaičius matyti. Ten jis rašo drąsiai: „Be abejo, aš jau tada žinojau, kad teks būt rašytoju, kaip kad mano broliui – dailininku, taip juk tvirtino tėvas ir visa giminė, ir todėl turėjau išskirtinę teisę maišyti arbatą sidabrinio vyskupišku kitos „mūsų giminės saulės“ – A. Baranausko šaukšteliu ir švęst savo gimimo dieną už stalo, užtiesto jo linine staltiese su gražiai išsiuvinėtom monogramom „A. B.“ ir galvot sau į sveikata, kad jie, didieji giminaičiai, alsuoja man į plikai kirptą pakaušį ir spėlioja, ką aš čia tokio prirašiau į storą penkių šimtų puslapių knygą, tėvo išskirtą „kūrybai“, ir kaip pratęsiu rašytojišką, taip sakant, kartų estafetę...“ Nėra jokių įprastų pasikloniojimų – visiškai nepriklausomo žmogaus laikysena. Man gaila, kad dabar Šaltenis yra kone pasitraukęs iš literatūros, ignoruojamas, pamirštas.

Zalatorius, Kubilius turėjo diplomatijos patirties – buvo priversti laviruot. Kritikai, deja, apskritai laviravimo meną turėjo mokėti daug geriau negu rašytojai. Kritikams laviruot reikėjo labiau, ir tai buvo sunkiau, sudėtingiau. Kritikai iš dalies buvo laikomi klapčiukais, tarnaitėm. Manau, kritikams tikrai buvo kebliau. Rašytojai galėjo sau šiek tiek daugiau leisti.

Man atrodo, posėdžiuose gana kritine dvasia būdavo aptariami ir metų derliai, ir paskiros knygos. Pirmiausia išleisdavo pasisakyt Rytį Trimonį ar Juozą Stepšį. Žinodavai, ką pasakys Bražėnas (Bražėnas – savotiška asmenybė). Sekdamas kiekvieno žmogaus kelią, gali pasakyti, kad jis yra nenusipėjamas. Pavyzdžiui, Bronius Genzelis mums skaitydavo nuobodžias filosofijos paskaitas. Pasirodo, kad jo gimtadienis – vasario šešioliktą dieną. Pas jį rinkdavosi labai nepriklausomi žmonės. Jo namuose buvo, kaip istorikai sako, кружок, savas ratas: Romualdas Ozolas ir kiti filosofai, intelektualai. Kiekvieną vasario šešioliktąją jie sueidavo pas jį, švęsdavo gimtadienį, diskutuodavo rimtais klausimais, planuodavo savo temas, knygas. Jie daug apie tai nekalbėdavo. Aš ir nežinojau, kad Genzelis gimęs vasario šešioliktą dieną. Išsidavė per anksčiau minėtos knygos pristatymą.

Aš stengdavausi palaikyti neoficiozinius autorius. Paskui jie daugmaž ir tapo mano monografijos apie lyrizmą branduoliu: tai – Juozas Aputis, Romualdas Granauskas, Bronius Radzevičius, Saulius Šaltenis, broliai Dirgėlos, Danielius Mušinskas, Bitė Vilimaitė, Rimantas Šavelis. Jie buvo nesocrealistiniai rašytojai. Visus juos pažinojau asmeniškai. Labai vertinau ir Ramūną Klimą, ir Leonidą Jacinevičių. Kaip anksčiau sakiau, daug bendravau su Algimantu Bučiu.

Negalima sakyti, kad ratai, rateliai, vadinamieji *kružokai*, būdavo labai stabilūs. Tos kartos žmonės tarpusavyje bendraudavo ramiai, drąsiai. Bet pasitaikydavo ir kitokių atvejų. Tikrai žinau, kad Šavelio, Strielkūno, Granausko rate poetas Jonas Graičiūnas buvo savas. Jie bendravo, atvirai kalbėdavosi su juo ir kitais vyresniais žmonėmis, kurie turėjo lagerių patirtį.

Kitas ratas – Jacinevičius, Šaltenis, Dirgėla. Esu buvusi jų rate. Tos ribos stumdydavosi. Negali aiškiai pasakyti, kad čia – tik mūsų ratas. Tie ratai kartais maišydavosi, keitėsi, buvo labai labilūs.

Kurso draugai bendravo tarpusavyje. Aš turėjau kurso draugų ratą. Tai buvo dar kitas ratas. Nuo pat septyniiasdešimt penktų metų bendravom su Danguole Šakavičiūte. Jinai bendravo su Janina Riškute ir Danielium Mušinsku. Jie yra kurso draugai, baigę metais anksčiau už mane. Danguolė įsidarbino Filosofijos katedroj sekretore-laborante. Kadangi aš prie universiteto makaluodavausi, mes su ja keisdavomės knygom, laiškais. Paskui jinai išvažiavo į Leningradą, į aspirantūrą. Mes važiom pas ją į svečius.

Šiek tiek bendravom su Danielium Mušinsku, Vytautu Račicku. Esu buvusi pas juos Dvarčionyse, kur jie su savo kurso draugais gyveno. Bendravom draugiškai, simpatiška, be meilių, didelių flirtų. Buvom draugai. Mus siejo būtent kultūrinis lygmuo.

Studijų metais mano ryšiai su Daina Pranckietyte buvo nepaprastai stiprūs. O paskui faktiškai nutrūko, retai susidurdavom. Jinai nuėjo į šeimą, pasidarė emociškai nestabili, ėmė šiek tiek išgėrinėt. Matyt, neišsipildė jos svajonės tapti antrąja Salomėja. Gal taip nedora sakyti, bet man su ja tapo nelabai įdomu. Kai žmogus esi alkanas, vis tiek visada nori bendrauti su tuo, kas tau kažko duoda. Manau, kad aštuntam dešimtmety aš pati buvau daug duodanti savo draugams. Tie, kurie buvo atvažiavę iš provincijos, objektyviai žiūrint, buvo mažiau gavę kultūrinių dozių – viską labiau aukštindavo, vertindavo, leipėdavo. Aš buvau daug kritiškesnė. Kuo gyvendamas daugiau turi, daugiau sijoji, tuo tavo rėtis darosi tankesnis. Esi daugiau skaitęs. Puikiai suvokiu, kad mano galimybės buvo šiek tiek kitokios negu jų.

Knygas daugiausia gaudavom iš draugų. Buvau pradėjusi mokytis lenkiškai, vėliau, gaila, užmečiau. Daug teorinės literatūros buvo galima gauti lenkiškai. Aš daug jos gaudavau rusiškai. Kaip minėjau, Maskvoj studijuojantys draugai parveždavo knygų. Ypač draugiškai jomis dalydavosi Silvestras Gaižiūnas. Aš jiems irgi kažką nupirkdavau. Pavyzdžiui, vienam laiške Silvestras labai prašo nupirkti Prustą. Septyniiasdešimt devintais metais išėjo pirmas Prusto romano *Svano pusėje* vertimas. Silvestras tada dar buvo Maskvoj. Jau tada jis iš Maskvos man suvežė turbūt kone visą Bachtiną. Visas jo knygas buvau perskaičius. Bachtinas buvo pagrindinė mano atrama. Bet tada niekas nereikalavo teorinio metodologinio nuoseklumo. Galėjai būt visiškas eklektikas. Bachtiną turėjau kaip vidinę atsparą – kas yra literatūra, kad į literatūrą reikia žvelgti plačiai, kontekstiškai. Iš Bachtino gal sunkoka pasiimti metodologinį instrumentarijų. Skaitant Bachtiną, klostėsi bendras požiūris į pasaulį, formavosi filosofinis, literatūrinis, kultūrinis žvilgsnis. Bet, deja, ne jo metodologijos diegimas, tyrinėjant savo objektus.

Gorkio pasaulinės literatūros institute buvo labai stiprus teorinis sektorius. Gėjus, Palijevskis, Kožinovas, Gačevas, Belaja – ne tik tie, kurie dirbo tame sektoriuje, bet apskritai.

Ten buvo teorinis laukas, savas ratas. Ten nuvažiavę mūsiškiai žinojo, kurie teoretikai yra stipriausi. Aspirantai iš Maskvos parveždavo knygų ir idėjų. Kai kurie autoriai tuo metu galėjo oficialiai funkcionuoti ir Lietuvoje.

Kadangi mano tėvelis buvo Rašytojų sąjungos narys, o vėliau – ir aš pati, tai mes pagal sąrašus iš katalogų galėjom užsiprenumeruoti knygų iš Tarybų sąjungos leidyklų. Buvo specialus rašytojų knygynas, kur užeidavai į užkulsius ir užsiprenumeruodavai knygų. Kai jas atveždavo, galėdavai gauti. Su knygom tikrai nebuvo problemų. Namai, kuriuose aš gyvenau, nuo grindų iki lubų buvo pritutinti knygų. Vyras [Juozas Laurušas] buvo baisus knygofilas. Mano tėvelis turėjo didelę biblioteką, kurią aš paauglystėj visą perkrimtau.

Reikia dar akcentuoti, kad lengvai atpažindavom sakančius tiesą, pustiesę, netiesą. Bent aš tikrai atpažindavau. Gal anksti atsirado tie sietai, galimybė atpažinti. Buvau imli ir jaučiau kažkokias vibracijas – stengiausi atsirinkti, kas yra kas. Ideologiškai parsidavusius rašytojus skirdavom labai aiškiai. Mūsų ratų žmonės skirdavo savus ir svetimus. Iš vyresnės kartos rašytojų mylėjom tik Avyžių ir Mikelinską. Svetimi buvo oficioziniai, pripažinti rašytojai. Juos visus traukdavom per dantį, nemylėjom. Labai nemėgom Baltušio, Bieliausko. Bieliauskas buvo itin nevykęs Rašytojų sąjungos pirmininkas, baisios puikybės pilnas. Atminty išliko nemalonus epizodas. Mūsų instituto skyrius leido dvitomę literatūros istoriją. Aš tada jau dirbau – rinkau dokumentinę medžiagą, nuotraukas. Lankutis paskambindavo, pavyzdžiui, Baltušiiui, Bieliauskui, kad bendradarbė ateis paimti nuotraukų. Kai nuėjau pas Bieliauską, su koku džiaugsmu jis man ištiesė nuotrauką – kaip aukso gabalą: kad jis bus publikuotas. Kai paskaitai jo penkiatomę memuarų knygą, matai, kad žmogus yra apsėstas puikybės. Jis manė, kad kalnus verčia. O mes tuos dalykus labai aiškiai siojom. Nemėgom nei jo kaip žmogaus, nei jo kūrybos. Atvirai sakau, nes, deja, tai buvo teisybė. Skyrė labai aiški ideologinė linija.

Pas mano tėtį ateidavo ir Petkevičius – buvo kaimynai. Jie turėjo bendrų interesų, nes dažnai važiuodavo į sanatorijas arba rašytojų kūrybos namus. Mano tėvelis per studentų atostogas, sausio mėnesį, važiuodavo padirbėti. Sanatorijose jis yra buvęs ir su Justinu Marcinkevičium, ir su kitais rašytojais. Dubultuose buvo rašytojų kūrybos namai. Druskininkuose – sanatorija. Nežinau (ir man nelabai įdomu), kokiais keliais (gal per Litfondą?) rašytojai ten važiuodavo. Buvo toks tėčio žiemos darbo metas – išvažiuot porai savaitių. Jis ten rašydavo ir apsakymus, ir monografijas. Po puslapiuką per dieną. Veždavosi rašomąją mašinėlę. Aišku, vakarais ar prie pietų stalo bendraudavo ir su rašytojais. Atvažiavęs pasakodavo mamai. Jie labai draugiškai vienas kitam pasakodavosi, ypač tėtis – mamai. Tėtis apskritai buvo labai šnekus. Aš nuklausydavau. Tada išgirdau apie buitines žmonių laikysenas, konfliktus, peštynes – kas su kuo dėl butų susimušė, kaip gaudavo paskyras, kas gaudavo du kambarius, kas – tris, kas

ir kodėl – vieną. Būdavo pasakojama daugmaž anekdotiniu lygmeniu. Nepavydžiu žmonėms, kurie dirbo litfonduose. Kai ten dirbo Algimantas Zurba, buvo vertinamas, kad elgėsi labai diplomatiškai. Bet buvo ten ir kitų funkcionierių, valdininkų. Tiesą sakant, tai nebuvo kūrybiniai reikalai. Buitinių detalių aš neatsimenu – žinau, kad apie tai būdavo kalbos. Mama su tėčiu tiesiog kvatodavosi iš to, kaip Mieželaitis lentynas išardė, kad jų negautų žmogus, kuris ateina į jo butą. Elytė [Elena Baliutytė] dabar garbina Mieželaitį, o aš apie jį atsimenu ir labai nemalonių dalykų. Bet žmogus yra žmogus. Aš tolerantiškai žiūriu ir į tuos dalykus – visi yra gražūs tokie, kokie yra. Rašytojai yra įvairūs, kampuoti, bet tuo gal ir įdomesni.

Savus atpažindavom iš laikysenų, iš viešai sakomų žodžių, iš galimų ribų pastūmimo, iš vandenženklių ir slaptaženklių. Gal aš turėjau uoslę, o gal perdedu. Bet man atrodo, kad aš puikiai atskirdavau, užuosdavau, kad šitas žmogus yra tikras – juo galima pasitikėti; o šitas yra nepatikimas. Matydavai žmogų įvairiose situacijose, posėdžiuose, susirinkimuose, plenumuose, užkulisiuose, kavinėse – visur persikirsdavo keliai. Žmones charakterizuodavo juk ne tik tai, ką jie sako, rašo, bet ir tai, ko jie nesako ir nerašo. Pavyzdžiui, žodžių „sorealizmas“, „liaudis“, „partijos suvažiavimo nutarimas“ ir kitų panašių neavartojimas ar kokios citatos nepasakymas jau irgi daug ką signalizavo. Tu nesakai – tu sąmoningai to vengi. Gerai atsimenu, kaip septyniasdešimt ketvirtais metais Rimantas Šavelis yra pasakęs (jis tada buvo išleidęs romaną „Dievo avinėlis“): „Mano kūryboje nėra jokio sorealizmo, jokio.“ Tada aš dar vaikščiojau su bičiuliais į kavines, klausydavausi jų kalbų. Savi žmonės pasityčiodavo iš oficialių žodžių arba juos vartodavo adverniškai. Antai septyniasdešimt aštuntais metais aš mažumėlę susirašinėjau su Mikelinisku, turiu gal du ar tris jo laiškus. Jis tada gyveno tėviškėj, nes po apysakų buvo suspenduotas jo rašymas. Jis septynerius metus nieko negalėjo spausdinti ir, matyt, jam labai norėjosi kontaktų. Vis tiek visi buvo alkani kultūrinių naujienų. Vieną rugsėjį jis rašo: „Laiškas išėjo šiek tiek minorinis, bet nepasakyčiau, kad visai nebūdingas mano socialistinio realizmo metodui.“ Jauti, kaip savi vartodavo šituos žodžius. Arba štai kitas pavyzdys. Man jis irgi labai iškalbingas – septyniasdešimt šeštų metų vasario laiškas iš Sauliaus Žuko, iš Maskvos (jis tada studijavo aspirantūroj): „Laimingi mes, Jūrate, esam. Išvardink, prašau, man lietuvių normalesnius rašytojus, jau nekalbant apie jaunimą, – sorealizmo atstovus. Prašome – nėra. Geriausiu atveju jiems nesiseka tokiais patapti. Dabar supranti, kam mes reikalingi? Reikia įrodyti, jog tai objektyvu. Mūsų kultūra dar daug dėl to nukentės, todėl būtina tapti kiek tik įmanoma kietesniais.“ Viską perskaičius, tokių laiškų, citatų turbūt galima rasti ir daugiau. Turiu labai nedaug Sauliaus laiškų. Dieve, jis neturėjo laiko (Silvestras – visai kitokio plauko žmogus). Bet šitą cituotą laišką Saulius man rašė, kai aš dar galvojau važiuot į Maskvą ir klausiau, kokius

egzaminus išlaikyt Vilniuj, o ką reikės laikyt Maskvoj. Jis man draugiškai surašė dalykišką laišką su visokiais egzaminais, patarimais ir nurodymais.

Draugų ratus, arba *kružokus*, Genzelis siūlo vadinti santalka. Labai gražus žodis. Santalka – savų būrelis. Savųjų ratas buvo didelis, bet jo sudėtis nuolat keitėsi, žmonės migravo.

Mes bendravom mažais būreliais – ir po du, ir po tris, ir po keturis, ir po penkis, ir po penkiolika – žiūrint, kokia situacija. Bet ir tie nepažįstami žmonės, su kuriais asmeniškai nebendravai, buvo savi. Aš beveik nebendravau su Avyžium. Jis – iš vyresnių rašytojų. Bet atsimenu, kad vienam Rašytojų sąjungos suvažiavime ar plenumė, kuris vyko septyniasdešimt ketvirtais ar penktais metais Melioracijos rūmuose, mes labai juokėmės. Prie upės, Melioracijos rūmuose, – daug vandens. Iš tikrųjų tose kalbose būdavo ypač daug vandens. Mes su Pranckietyte tada buvom dar studentės – ryškios ir drąsios. Susiginčijom, ar išdrįsiu, ir aš Avyžiui pabučiavau į nosį. Išdrįsau. Dabar galvoju – siaubas. Mes leidom sau elgtis labai žaismingai, laisvai, nes Avyžius buvo savas žmogus. O į Bieliauską ar į Mieželaitį net nežiūrėdavom. Trumpai suformulavus, Avyžiui, Mikelinskui rūpėjo tauta. O Bieliauskui, Sluckiui – visai kiti dalykai. Mikelinskas buvo labai stiprus autorius. Kaip rašytojas jis gal nėra didelis, genialus. Reikia žiūrėti į tai, kokias sovietmečiu jis kėlė problemas ir kaip yra nukentėjęs. Tuo metu jis buvo savas – atpažįstamas, reikalingas. Tautinis diskursas tada vis tiek buvo labai svarbus. Kas nori, dabar gali šaipytis iš to visokiausiais būdais. Bet aš tai prisimenu, žinau, kaip buvo ypatinga. Žvelgiant iš šių dienų pozicijos, gal kitaip atrodo – visi šitie nuvainikavimai. Bet tada žmonėms jų žodis buvo kaip deguonis. Pasakyti kažką apie pokarį. Pavyzdžiui, perskaitei kokį Apučio apsakymą – nieko ten nėra apie pokarį, partizanus, bet štai mama vis džiovina ir šauna į krosnį duonos riekutes – tokios detalės mums pasakydavo viską.

Labai matėsi, kaip mes sakydavom, kas – parsidavęs, kas – ne. Oficiozinių autorių šalinomės, nenorėjom su jais bendrauti. Kai į mūsų namus ateidavo Petkevičius, jis vis sakydavo mamai: „Nu, buožės dukra tu! Kaip laikaisi?“ Tai tikrai buvo labai nemalonu. Su tėčiu jie turėjo bendrų interesų – gal kalbėdavo apie žvejybas, medžiokles. Petkevičius buvo šnekus ir pripasakodavo daug gandų iš rašytojų bendruomenės. Savotiškas žmogus. Bet aš jo nemėgau. Buvo uoslė, tarsi mačiau jo kelią. Nenoriu pasakyti, kad aš turiu antgamtinių galių. Jokiu būdu. Vidinė intuicija sakė, kad tas žmogus yra labai netikras. O mano tėtis buvo baisiai patiklus ir demokratiškas, bendravo absoliučiai su visais. Tik dėl asmeninių priežasčių nemėgo Sluckio. Keturiasdešimt devintais metais per jaunųjų rašytojų sekcijos susirinkimą Sluckis labai nuoširdžiai sutriuškino mano tėvą. Sluckis tam tikriausiai buvo užangažuotas, o gal – ir iš širdies. Dabar Sluckis yra pasikeitęs, daug ką permąstęs. Dar reikia džiaugtis, kad mano tėtis neišvažiavo į tolimesnius kraštus dėl to, kad jis vokiečių spausedinosi. Atsidūręs to meto situacijoje, ką

galėjai žinoti, kaip viskas baigsis. Keturiasdešimt antrais, trečiais metais žmonės galvojo: gal mes visai išvedinsim rusus. Į viską reikia žiūrėti istoriškai, pabandyti atsidurti tame laike. Todėl aš nieko negaliu pasmerkti – visus suprantu. Suprantu jų laikysenas. Nesakau, kad aš galiu pateisinti, bet galiu suprasti.

Mane net sujaudino detalė minėtoje Ališankos esė knygoje. Jis armijoje skaitė Apučio „Gegužę ant nulūžusio beržo“. Skaitė kaip Bibliją – po apsakymą per dieną. Aš ką tik buvau parašiusi pakilią recenziją šiai Apučio knygai. Ališankos aš visiškai nepažinojau. Jis turbūt dar nesireiškė literatūroje, bet galiu sakyti, kad tai – savųjų ratas. Jis – šiek tiek kitos kartos žmogus. Tarp mūsų yra turbūt trylikos metų skirtumas (jis gimęs šešiasdešimt penktais, aš – penkiasdešimt antrais metais). Bet tai yra mano ratas – užtenka tokių atpažįstamų signalų. Jis Rusijoje, šiaurėje, skaitė Robertą Muzil'į, Nikos Kazantzakį, Georgą Traklį. Lietuvoje – Gorbačiovo perestroika, bet užtenka to, kad Ališanka vardija tuos autorius – tai yra bendras pamatas.

Dabar pereinu prie nemalonaus dalyko – santykių su saugumu. Mes žinojom apie saugumą. Saugojomės. Gana anksti ir kurse, ir grupėje supratom, kad saugumui tarnauja literatas Albinas Visockas. Jis su manim daug bendravo. Aišku, kad prie manęs buvo pristatytas. Iš pradžių aš net nesusigaudžiau, bet gana greit susiorientavau. Nemaloniausia, kad jis, kaip vaikinai, su manim flirtavo. Kol to dar neatpažįsti, nedemaskuoji, – tarsi nuoširdžiai bendrauji. Jis natūraliai buvo arti: mūsų grupėje buvo daug žmonių, kurių pavardės prasidėjo P raide – visa abėcėlės apačia buvo mūsų grupė. (Tada universitete mūsų kurse buvo labai ryškios dvi skirtingos grupės. Pirmąją mes vadinom zubrylų grupe. Iš jų tikrai Vilius Gužauskas su Terese Juškaite mums buvo savi. Mūsų grupė – kitokie žmonės, nei pirmojoje. Paskui susiklostė taip, kad iš mūsų grupės išėjo daugiau ryškių žmonių.) Skaitinėdavau Albino Visocko kūrybą – rašė apsakymus. Paskui jis net įstojo ar sukūrė socialistų partiją – Nepriklausomybės laikais visiškai nuraudonavo. Bet jį mes greit demaskavom. Jis po pirmo kurso išgaravo iš mano aplinkos.

Aš su panevėžietėm nemažai draugavau. Jūratė Palionytė ir Daina Pranckietytė – abi iš Panevėžio. Jos mane vežėsi į Miltinio teatrą. Aš buvau pas jas namuose, svečiuose. Jūratė Palionytė turėjo draugę Danutę (aš jos pavardės neminėsiu). Vėliau jinai dirbo, užėmė aukštą postą Palangoje. Aš važiuodavau į Palangą, prie jūros, ir pas ją svečiuose esu buvusi. Turiu daug jos rašytų laiškų (juos reikėtų dar kartą perskaityti). Mes diskutuodavom tikrai rimtais klausimais. Žinau, kad Danutė buvo saugumo žmogus. Žmonės iš saugumo labai braudavosi į tavo gyvenimą, baisiai norėdavo su tavim draugauti – tai jau būdavo signalas. Bet jie elgdavosi gudriai – norėdavo draugauti kultūriniu lygmeniu: Miltinio teatras, jūra, gamta. Bet vis tiek prasikišdavo kažkokie momentai: priklausomybė partijai, žmogaus užimamas postas, reagavimas į kokius nors dalykus. Mažos išdavikiškos detalės. Danutė išsidavė, reaguodama į

Čekoslovakijos įvykius. Buvo praėję jau gal aštuoneri ar dešimt metų. Aš iš karto Danutę perpratau. Dirbantieji saugumui tobulai maskavosi, bet vis tiek išsiduodavo.

Mes kartu su panevėžiečiais važiuom į Paberžę – pas kunigą Dobrovolskį. Buvo visokių kultūrinių akcijų. Vaikščiojom po bažnyčias. Diskutavom egzistenciniais klausimais. Galėjai diskutuoti apie ką nori. Buvo svarbu nesišakot prieš valdžią ir neplatinti „Katalikų bažnyčios kronikos“. O visa kita buvo daugmaž legalu – tarsi legituota tyliai. Aišku, jeigu aš būčiau laksčius po miestą ir platinus Brazdžionio eilėraščius, gal ir būtų sankcijų. Bet Brazdžionio eilėraščius dalijai tik saviems arba iš jų gaudavai. Žinodavai, iš ko gaudavai.

Romas Trakymas – draugas, našlaitis, kurį mes su šeima globojom. Jis Tomo Mučio slapyvardžiu „Nemune“ dar spausdino eilėraščius. Jis irgi išsidavė gana greitai. Bet aš jam daug ir atleidau.

Saugumas visada kabindavosi prie žmonių, kuriems yra blogai, kurie yra vargani, biedni, išsiskyrę su žmonom, neturi buto. Juos užklupdavo pačią pažeidžiamiausią akimirką – labai gražiai nusitaikydavo. Tai rodo, kad tie žmonės buvo sekami. Buvo žinoma apie jų buitines ir vidines (egzistencines, kūrybines) būsenas. Užklupdavo juos, esančius apsisprendimo kryžkelėj. Tokią minutę. Negaliu pasakyti, iš kur, bet tuos dalykus aš jau tada žinojau. Aš tą audinį nusiaudžiau iš užuominų, detalių. Atvirai apie tai kalbėti pradėjau gal po septyniasdešimt penktų metų. O kai pradėjau gyventi su vyru (buvo septyniasdešimt devintų metų pabaiga), tada apie saugumą tikrai daug sužinojau. Aš pasakoju dabar apie aštunto dešimtmečio pradžią.

Romą Trakymą pas mane atvedė kitas draugas – Henrikas Bakanas. Mes su Henriku daug ir gražiai bendravom. Jis man padėjo pagyti nuo visų ligų. Draugystė buvo nuostabi – tokia šviesi, lelijinė, lelijos baltumo. Jis man atstojo brolių. Mūsų amžius labai panašus. Mano brolis Vygandas – jaunesnis už mane aštuoneriais metais. Tai buvo truputį kita karta, jis turėjo kitų interesų. O Henrikas rašė eilėraščius. Studijų metais aš jam padėjau – skolindavau užrašus, kuriuos jis prateriojo. O mano užrašų pabaigoj visą laiką būdavo prirašyta sentencijų, dienoraštinėjų įrašų. Paskui jis dirbo „Vagos“ leidykloj. Tada, kol aš dar buvau nesukūrus šeimos, mes daug bendravom. Vėliau jis ateidavo į svečius. Su Henriku mane sieja labai šviesi subtili draugystė. Jis buvo absoliučiai švarus. Bet Romas vis sukiojosi. Paskui jis prisiblatino prie mano draugės Eglės [Irena Eglė Laumenskaitė]. Jinai tuo metu su komandiruote ar stažuote važiavo į Ameriką. Jau buvo Nepriklausomybės pradžia. Tada Romas nuo manęs visiškai nutolo – persimetė prie Eglės. Tokie dalykai akivaizdžiai rodė, kaip žmogus kursuoja, kokių nurodymų jis turi.

Kito draugo moteris, su kuria jis gyveno septynerius metus, irgi buvo įklimpusi. Jinai – našlaitė. Dirbo „Eltoj“ – naujienų agentūroj. Laisvalaikiu retušuodavo Antano Sutkaus

nuotraukas. Mes su ja šauniai, gražiai, žmogiškai bendravom. Ji buvo labai įdomus žmogus. Nestandartiškai susiklostė jos gyvenimas. Ji netgi tapo dailininke. Jos draugo namuose mes bohemiškai baliavodavom. Prisipirkdavom pigaus vyno, kartais pamaišydavom su kitais gėrimais – paskui skaudėdavo galvas. Klausydavom įvairios muzikos – turėdavom patefoną, daug plokštelių. Kepdavom šlapią daktarišką dešrą su konservuotom bulgariškom ar vengriškom šparaginėm pupelėm. Jos būdavo nemarinuotos, bet švelniai konservuotos, saldžios. Papeles – į kiaurasamtį, pakepini su svogūnais, suverti į dvi dideles keptuves daug daug šlapios dešros. Po darbo visi pavalgom, užsikąsdami duonos kepalu, užsigerdami daug daug vyno, klausydami daug daug muzikos. Diskusijos būdavo ir po du, ir po tris, ir po penkis, ir po septynis. Kompanijos keisdavosi. Ir Elena, ir Saulius yra buvę šituose baliuose. Kol mes neturėjom šeimų, rinkdavomės ir taip baliavodavom. Ten dalyvaudavo ir mano kurso draugas Alfukas – Alfonsas Puzas. Labai šaunus vaikinai. Paskui jis buvo įkūręs savo leidyklėlę. Jis studijuodamas save vadino vienišu vilku. Gyveno visai šalia. Kai aš gyvenau Universiteto gatvėj, mūsų balkonas išeidavo į Stiklių gatvę, ten jis gyveno pas brolių. Faktiškai aš pro savo langus matydavau jo namą. Į universitetą vaikščiojom ir grįždavom ta pačia gatve. Aš jam dar siūliau stoti į aspirantūrą. Jis turėjo rašyti disertaciją iš dokumentinės literatūros. Buvau atvedusi pas Lankutį kaip perspektyvų. Bet jis pats nenorėjo eit į mokslą, dirbo „Lietuvos pionierių“. Turiu jo rašytų laiškų. Juos būtų galima paskaityti – kaip dabar atrodo vienišo vilko psichologija.

Tie bendravimai – tai buvo kultūros lygmuo. Bendravimas – ne koks erotinis. Gal ir būdavo švelnaus įsimylėjimo. Bet mes bendravom subtiliai – atvirai nerodėm jausmų, juos slėpdavom. Būdavo, kitą kartą net nesupranti, ar tu tam žmogui patinki ir kaip moteris, ar tiktai kaip gera draugė. Bet to ir nesiaiškinau. Buvo tarsi kitokie bendravimo standartai. Aš nežinau, kaip dabar jaunimas bendrauja. Nebūtinai juk taip, kaip atskleidžiama žiniasklaidoj, pigiuose romanuose. Gal tai, kas ten vaizduojama, ir nėra tikroji tiesa (nebūtinai jaunimas puola į lovas pirmą trečią naktį). Mano bendravimo patirtis yra absoliučiai kitokia.

Grįžkim prie saugumo užverbuotų žmonių. Jie buvo labai geri draugai žmogiškąja prasme. Tai, kad aš anksčiau ar vėliau išsiaiškinau jų ryšius su saugumu, iš esmės nieko net ir nekeitė. Aš neplatindavau jokių „Kronikų“, nedalindavau brazdžionių. Romas man pačiai net ir atnešdavo visokių ne visai legalių eilėraščių ir klausdavo: „Ar galima tavo mašinėlė išspausdinti, padauginti?“ Kai perdirdavo lietuvišką šriftą, kiekvienoj mašinėlėj būdavo įdėtas „kabliukas“. Jam atsakydavau tiesiai: „Ne, negalima, nes aš žinau, kad saugumas gali susekti, – nėra čia ko platinti.“ Tada jis ir nespausdindavo. Galbūt čia ir būdavo toks provokacinis klausimas. Bet aš buvau nekvaila mergaitė – ne taip lengva buvo mane apsukti apie pirštą.

Minėtuosius keturis juoduosius angelus galutinai išsiryškinau. Gal tik Nepriklausomybės laikotarpiu viskas susidėliojo į savo vietas. Nujaučiau ribas, kiek jiems galima atsiskleisti, leisti. Bet egzistencines problemas ir maišto dalykus mes visi gana atvirai svarstėm. Niekas iš saugumo užverbuotų žmonių neklausė: „Ar tu ruošiesi versti valdžią?“ O jeigu Brežnevo laiku nesiruošei versti valdžios, tai jau buvo gerai. Tu maištauk, piktinkis, draskykis, gerk – daryk viską, ką nori. Tik neversk valdžios, neputok prieš valdžią, neplatink anksčiau minėtų dalykų, nekurk kokios nors politinės organizacijos. Devizas buvo toks – „Nesikišk į politiką“. Jeigu tu nesikiši į politiką, laisvė yra pakankamai didelė.

Kadangi mūsų namai buvo atviri jaunimui, saugumo užverbuotų žmonių, kurie sukiojosi, teikė informaciją, tikrai buvo daugiau, nesistengiau jų dešifruoti. Tiesiogiai nė vienas iš mūsų nenukentėjom. Pavyzdžiui, saugumas manęs niekad niekaip nebandė verbuoti. Bet buvo ką ir bandė. Kai aštuoniasdešimtais metais ištekėjau už Juozo Laurušo, prasidėjo visiškai naujas gyvenimo etapas. Juozo tėvas buvo partizanas, išsislapstęs Šiaulių pašonėje, slaptam kambarėlyje pas gimines, neįtikėtinai ilgai – iki septyniasdešimt, nebežinau, kelintų metų (reikėtų pasitikslinti, kelintais metais jis mirė). Saugumas niekaip jo nesugavo, dėl to baisiausiai domėjosi visais šitais reikalais. Tardė jo seserį, brolių. Tardė ir mano vargšą Juozą. Tampydavosi, išsikviesdavo, tardydavo. Juozas man apie tai atvirai sakydavo. Buvo likę keletas metų iki Nepriklausomybės. Juozo tėvas tada buvo miręs. Bet saugumas nuolat domėjosi, ar jis miręs, kur palaidotas. O Juozas sakydavo: „Nieko nežinau, nieko nežinau.“ Aš apie tuos dalykus sužinojau gal septyniasdešimt devintų metų pabaigoj ar aštuoniasdešimtais metais (o Juozo tėvas buvo miręs lyg ir septyniasdešimt ketvirtais metais). Jį pakasė namo pašonėj, prie pamatų. Perlaidojo tik Nepriklausomybės metais. Sesuo organizavo laidotuves. Saugumas Juozą nuolat tampė. Visi trys vaikai neigė, kad ką nors žino apie tėvą, bet permanentiškai saugumiečiai kviesdavo ir kamantinėdavo. Juozas pareidavo visiškai juodas, aišku, ir užgerdavo.

Petras Dirgėla yra pasakojęs, kaip jį verbavo ir kaip gudriai išsisuko. Verbavo tada, kai jis grįžo iš armijos, neturėjo kur gyventi, buvo išsiskyres su žmona – neturėjo, kur dėtis. Jį išsikvietė ir atvirai siūlė. Gėrė tą dieną, kai reikėjo eiti į sutartą konspiracinę butą (Antakalnio pradžioj) ir kiekvienoj kavinėj visiems garsiai skelbė, kad jį verbuoja saugumas, kad eina į sutartą vietą. Niekas neatidarė durų, nes garsiai rėkavo su degtinės buteliu portfely: „Ei, išgersim“. Tada jį paliko ramybėje. Palaikė nepatikimu pliuropa.

O kai namuose įsilinguodavo drąsesnės kalbos, ant telefono uždėdavom didelę pūkinę pagalvę, įjungdavom skalbimo mašiną, garsią muziką. Kai matydavau rizikingesnę situaciją, įjungdavau net ir tuščią skalbimo mašiną. Vis tiek visi subuvimai, kai sueidavo vyrai, dažniausiai neapsieidavo be vyno, ir ne tik, o tada liežuviai atsirišdavo. Mano Juozas bendravo su Mykolu

Kudriavcevu, nes jie kartu studijavo Armėnijoje. Mykolas Kudriavcevas dirbo rusų lingvistikos dėstytoju Vilniaus universitete. Paskui paskendo (ta drama vyko Baltijos jūroje). Kol buvo gyvas, pas jį dažnai lankydavomės, išgirdau daug apie rusų ir armėnų literatūras.

Ištekėjus atsirado šiek tiek kitokių kontaktų. Bet jau tada nebuvo viskas taip intensyvu. Šeima vis tiek absorbuoja didelę dalį laisvalaikio, energijos, keičiasi prioritetai. Aš tada nuo kritikos truputį labiau pasukau į mokslą, ir daug kas pasikeitė.

Mano pasakojimas daugmaž bazuojasi ties aštuntuoju dešimtmečiu. Nuo kokių šešiasdešimt aštuntų metų, kai aš save jau gerai prisimenu, nuo tos vadinamos dešimtos klasės, iki aštuoniasdešimt pirmų metų.

Kaip jau sakiau, tiems informatoriams svarbiausia buvo žinoti, ar mes neplatinam draudžiamos spaudos, ar neruošiam perversmo, ar nesiveliame į politiką. Mano aplinkoj to tikrai nebuvo. Mes apsiribojom grynai kultūrine informacija. Manęs visiškai net ir neveikė „Kronikos“ buvimas. Buvo jinai, ir tiek. Kadangi aš nebuvo labai religinga, man „Kronika“ atrodė šiek tiek ribota, tendencinga. Mano santykiai su Dievu savotiški. Aš nepriėmiau Katalikų bažnyčios verkšlenimų ir dejonių. „Kronika“ manęs nelabai jaudino – aš jos net nenorėjau skaityti, buvo tiesiog neįdomu. Viena mano mamos draugė buvo labai religinga. Iš Stasio Gorodeckio (Pečiorino) aš žinojau apie „Kronikos“ egzistavimą. Šlekys daug bendraudavo su kunigais (iki šiol bendrauja), turėdavo visokios informacijos. Mes buvom informuoti, bet tai nereiškia, kad visa ta informacija norėjai naudotis, ja disponuoti. Mano aplinka buvo kiaurai pasinėrusi būtent į kultūrinių mainų terpę. Kiek buvo įmanoma, domėjomės teatru, kinu, daile, fotografija ir egzodo literatūra (per gerų žmonių rankas).

L. J.: Kokie autoriai ateidavo?

J. S.: Ateidavo daugiausia tikrai eilėraščiai. Nagio, Niliūno. Niliūno eilėraščių net esu pasilikus, kad parodyčiau, kaip atrodo mašinėle tankiai spausdinti tekstai. Kai kurie eilėraščiai būdavo išspausdinti ant labai plono popieriaus. Draugai visą laiką atnešdavo. Daug kas nusėsdavo mano namuose. Duodavau kitiems žmonėms paskaityti – perskaitydavo, grąžindavo. Labai daug spausdintų mašinėle tekstų išmečiau, man pasirodė – balastas. Dabar mes tuos eilėraščius turim knygoje. Net negaliu pasakyti, kaip gaudavom. Egzodo literatūra ateidavo per tėvą ir draugus. Gaudavom šiek tiek Liūnės Sutemos eilėraščių. Bet daugiausia – Niliūnas, Nagys. Katiliškis, Almenas, Albinas Morkus (pastarasis su mano tėvu dar buvo šiek tiek pažįstamas) – buvo legaliai išėję. Išleisti visi tie, kurie buvo atsisukę veidu į Lietuvą. Bet aš nepasakyčiau, kad jie visi mane žavėdavo ar pritrenkdavo. Katiliškis man labai patiko dėl savo

stiliaus. Škėma – besąlygiškai. Niliūnas – dėl savo intelektualumo. Nemaniau, kad egzode yra ypatingas pasaulis – žiūrėdavau ramiai. Buvo gaila, baisiai apmaudu ir pikta, kad dalis kūrinių neprieinama. Atrodė, kuo gali pakenkti tekstai, ypač jeigu jie yra aukšto meninio lygmens? Brazdžionio poezija mane mažiau pasiekdavo. Intelektualiųjų poetų kūryba pasiekdavo dažniau. Buvo tokia taisyklė: „Neklausk, iš kur gavai, tikrai pasakyk, ar gali pasilikti, ar tau, ar dar kam nors atiduoti.“ Buvo tikrai tokia schema. Tikrai niekada neklausdavau. Atsimenu, kad man milžinišką įspūdį yra palikęs Pasternako kūrinys „Daktaras Živago“. Kas man davė? Per rankas gavom. Mes perskaitėm kūrinį vos ne per vieną naktį. Buvau pritrenkta. Žinau, kad ir mano vyras skaitydamas verkė. Paskui persiunčiau. Čia – ne egzodas, čia – tarsi draudžiamos knygos. Bet tie kūriniai darė įspūdį dėl savo kūriniškumo, meninio lygio – apskritai todėl, kad atverdavo kitą pasaulį, bet ne dėl to, kad tai – draudžiama literatūra. Galėjo būti draudžiama, kaip kad „Katalikų bažnyčios kronika“. Noriu pasakyti, kad kūryboje turėjo būti universalumo lygmuo. Tuo metu tokia kūryba žavėjo.

Mano tėtis (jis mirė aštuoniasdešimt šešiais metais – Nepriklausomybė dar nebuvo prasidėjusi) gorbačiovinės perestroikos laikais daug susirašinėjo su savo jaunystės kūrybos bičiule (jie gal net kartu mokėsi ar buvo pažįstami iš literatų bendruomenių) – Julija Švabaitė-Gyliene. Su šiuo žmogum buvo tiesioginis kontaktas. Susirašinėjimas buvo intensyvus – išlikęs visas pluoštas laiškų. Aš jų dabar neperskaičiau, tik žinau, kad jie laiškuose ginčijosi dėl Kondroto (tėtis man paskaitydavo). Julija Švabaitė-Gylienė irgi viskuo labai domėjosi. Aišku, ji kaip rašytoja gal vidutinio kalibro, bet tai nebuvo itin svarbu. Buvo gražus gyvas interesas – kas vyksta čia, Lietuvoj. Tėtis jai siuntinėdavo knygų (Lietuvoje jau buvo galima).

Aš į egzodo tekstų platinimą žiūrėjau ramiai. Nedrebėjau, kad štai aš gavau kokį nors eilėrašį. Gal dėl to, kad poetinių tekstų ateidavo ne taip mažai, lengvai, paprastai. Kultūrinė apykaita, tarkim, Bachtino knyga, turbūt mane džiugindavo labiau negu koks nors egzodo eilėraščių pluoštelis. Kai kuriuos Niliūno eilėraščius aš, matyt, dar iš to laiko buvau tiek įsiskaičius, kad jie atrodė labai savi. Tai buvo svarbu, puiku. Bet kad egzodo tekstai apskritai keltų virpulį, – ne. Visa tai priėmė kaip būtiną gero kultūrinio teksto įvedimą į savo horizontą, ir tiek.

L. J.: Iš studijų metų dar nepaminėjęt nė vienos literatūros paskaitos universitete – ar jos buvo svarbios?

J. S.: Ne, visiškai ne. Iš to, ką gero prisimenu, yra tai, kad Daujotytė buvo tik pradėjusi dėstyti. Kitos mūsų dėstytojos buvo prastos literatūrologiniu požiūriu. Kai išvardysiu, bus aišku, kas kelia šurpą. Literatūros teorijos seminarus mums vedė ideologas Zinkus! Paskaitas skaitė

kultūros ministras Jonas Bielinis. Loreta, ar gali įsivaizduot? Laimei, pirmame kurse dėstė Eugenijus Meškauskas. Aišku, kalbininkai buvo stiprūs. Iš dėstytojų tikrai šaunus buvo Albinas Jovaišas. Bet manęs tiesiog nedomino jo objektas. Aš jo dalyką priėmiau kaip tai, kas būtina žinoti kultūros žmogui. Jis, kaip literatūros dėstytojas, dėstė gerai, šiuolaikiškai, dinamiškai. Bukelienė man visai nedėstė. Tą laikotarpį man dėstė Liudvika Lisenkaitė, kurios aš negalėjau pakęsti, iš dalies net kaip žmogaus. Aišku, negražu, bet tokias dėstytojas mes vadinom partinėm vištom. Net institute taip vadinom ideologiškai tvirtas – kaip stulpai – moteris, kurios buvo kategoriškos, žinojo, kas, kaip ir kodėl. Janina Bielinienė mums dėstė kažką iš istorijos. Mes turėjom aibes visokių nesąmonių – mokslinius komunizmus, ateizmus, bolševikų istoriją, politinę ekonomiką, medicinos kursus (filologės buvom karo prievolininkės). Mes aibes – du trečdalius – laiko eikvodavom tam, kas paskui gyvenime mums, deja, visai nebuvo reikalinga, smegenų kamšalas. Nieko nepadarysi. Iš literatūrų kaip gerą dėstytoją prisimenu Donatą Sauką, jo poezijos spekursą penktam kurse. Jis skaitė tai, ką paskui sudėjo *Fausto amžiaus epilogan*. Gilios buvo jo paskaitos apie šiuolaikinę poeziją, o pirmam kurse – iš tautosakos, folkloro. Sauka buvo šviesulys. Mano tėvo paskaitos buvo nuobodžios. Man nepatiko laikotarpis ir tai, kad paskaitų tėvas neatnaujindavo. Aš jį kritikuodavau, bet man atsakydavo: „Atstok! Aš dabar rašau. Man rūpi apsakymų knyga, monografija. Aš paskaitų nebeatnaujinsiu.“ Jis turbūt tą patį dėstė dvidešimt ar daugiau metų. Aš jį atvirai kritikuodavau ir pykdavau ant jo. Viena pati grauždavausi, kodėl mano tėvas nevengia kartotis. Tėvo paskaitos – aprašomosios, empiriškos.

Petronėlė Česnulevičiūtė mums dėstė Krėvę. Krėvę ji mylėjo – labai patriotiškai, puikiai dėstė. Bet daugiau – apie dramas. Mums neblogai dėstė rusų literatūrą. Birutė Baltrušaitytė gerai skaitė estų spekursą. Su dvidešimto amžiaus visuotine literatūra žaviai supažindino Galina Baužytė-Čepinskienė. Jonas Dumčius – šaunus lotynų dėstytojas, vertėjas, toks mielas senukas. Kitos grupės dalį kamavo Valkūnas (jie labai gerai išmoko lotynų kalbą). Lotynų kalbos paskaitos buvo labai mielos. Trečiam kurse mums dėstė Daujotytė. Jinai buvo ką tik baigus aspirantūrą. Paskaitas skaitydavo labai įsijautusi. Taip ramiai, lėtai, graudžiai pasakodavo apie Biliūną. O man norėjosi analitikos. Martinaičio katedroj dar nebuvo.

Man vis tiek arčiau dūšios buvo šiuolaikinė literatūra, dvidešimto amžiaus antroji pusė. Šį laikotarpį mums dėstė tragiškai. Lisenkaitė kalbėjo tik apie Mieželaitį ir Baltušį. Daugiau nieko. Sakydavo maždaug taip: „Jūs pasiskaitysit.“ Kai ruošiesi egzaminui, tai ir skaitai visas tas nesąmones.

Senuosius epus tiesiog klaičiai dėstė Užkalnis. Pasakojimas – deskriptyvinis, nuobodus. Valandomis pasakodavo tų visų kalevalų turinius, tadžikų, uzbekų epų siužetus – kažkoks siaubas. Aš bėgdavau iš tų paskaitų.

Literatūra man buvo dėstoma tragiškai. Nebijau šito žodžio. Be Saukos, iš dvidešimto amžiaus aš neturiu ką prisimint. Mano prisiminimai apie literatūros dėstymą yra patys blogiausi. Bieliauskienė dėstė. O jetau, tiesiog siaubas.

L. J.: Kai atėjot į institutą, ar bendra atmosfera buvo panaši į universiteto?

J. S.: Ne. Institute viskas buvo labai gerai. Institute aš pradėjau augti. Per posėdžius visi – Lankutis, Galinis, Kubilius – buvo labai draugiški. Tada dar dirbo Vincas Kuzmickas. Kai aš atėjau, Nastopka jau nebedirbo. Mūsų skyrius buvo nelabai didelis – vieni vyrai. Kaip tai buvo žavu! Dabar atmosfera nebe ta. Štai vakar Donata man skundėsi, kad, nuėjusi į institutą, prisiklausė pletkų, ir tai jai sugadino nuotaiką. Tada to nebuvo. Viešumo normos buvo kitos. Svarbus pagarbus atstumas su visais ir su viskuo – su tuo, apie ką tu kalbi, ir su tais, su kuo tu kalbi. Aš visus skyriaus bendradarbius galiu minėti pačiais geriausiais žodžiais. Aišku, Korsako diktatas buvo pobjauris. Visi labai bijodavom metinio ataskaitinio susirinkimo gruodį. Jis visus vertino priekabiai, ir išbardavo, ir griežtai burbėdavo. Sakydavo: „Kodėl parašyta dar tik dvidešimt monografijos puslapių, jei buvo suplanuoti trisdešimt penki?“

L. J.: Ar Korsakas reikšdavo nepasitenkinimą dėl tempų, o ne dėl ideologijos?

J. S.: Ne, dėl ideologijos – ne.

Lankutis labai sumaniai vadovavo skyriui. Jisai tą ideologiją taip gražiai išlaviruodavo, išvairuodavo, kad viskas buvo savo vietoj. Jisai parinkdavo temas. Gaižiūnui, kol nebuvo Kalėdos, siūlė rašyt apie satyrą (Kalėda, regis, septyniasdešimt septintais metais grįžo iš Lenkijos, tik paskui ėmėsi tirti komiškąjį vaizdavimą). Man siūlė lyrizmą; Kalėdai – komizmą; mano Juozui siūlė tyrinėti lietuvių – armėnų ryšius. Reikėjo komparatyvistikos – tokiu būdu demonstruoti draugystę. Kadangi Juozas buvo studijavęs Armėnijoje, mokėjo armėnų kalbą. Bet jis, vargšas, pradėjo nuo Vytauto laikų, kai tie ryšiai buvo didžiuliai. Čia buvo ir armėnų kariai, ir pirkliai, ir Vaižganto „Pragiedruliuose“ apie armėnus yra visokiausių dalykų, armėnai turėjo ryšių ir su Vilniaus universitetu. O lietuvių – armėnų ryšius reikėjo pradėti tik nuo 1940 metų. Juozas pasipriešino. Jis negalėjo pasiduoti, todėl neparašė. Jam neleido rašyti apie tai, ko jis norėjo, – neleido rinktis tikrųjų ryšių iš istorijos gilumos. Reikėjo rašyti apie tautų draugystę. Ėjo visokių vidutinių oficiozinių poetų knygiūkštės, kurias turėjai lyginti.

O štai Alma Lapinskienė su baltarusiais tą padarė. Jinai nesipriešino, o Juozas pasipriešino – skirtingos laikysenos. Alma labai labai vertinu dėl jos žmogiškų savybių,

darbštumo, už tai, ką ji nuveikė Vilniaus kultūriniam gyvenimui įprasminti. Bet tai, ką jinai rašė savo disertacijoje, aš vertinu prastai. Pasidavė dideliame kompromisui. Ideologine prasme jos disertacija yra silpna – parašyta taip, kaip reikia. Aišku, tai, kad jinai išmoko baltarusių kalbą, kad dirbo – ir padarė, kad tuo pačiu metu dar išaugino tris vaikus – tai fantastiška, tuo reikia tik žavėtis!

L. J.: Ar institute vyko Žuko laiške minėtas socrealizmo alternatyvų įteisinimas?

J. S.: Institute šiek tiek vyko. Pavyzdžiui, Žukas rašė straipsnius iš folklorinių motyvų; Krasnovas – iš vidinio monologo; aš – visą laiką apie stilių (Apučio novelę „Arkliaus akis“ esu detaliam išanalizavęs stiliaus požiūriu). Mes rinkomės jau visiškai kitokias temas, žanrus, stilius, poetikas, rakursus. Kitaip sakant, bandėm rinktis formaliają literatūros pusę, nes tada buvo labai aiški takoskyra: turinys – forma. Turinio pusę daugiausia eksploatavo tie žmonės, kurie vis tiek buvo ideologiškai angažuoti, patikimi. Jie analizuodavo charakterius, jų formavimo aplinkybes. Tam tikru metu pagrindiniai veikėjai visuose romanuose buvo partiniai sekretoriai. O Silvestras Maskvoj rašė disertaciją iš *Bildungsromano*. Bet vis tiek jis ir čia, vietoj, būdamas domėjosi auklėjimo romano problematika. Šitie dalykai buvo toleruojami. Prisimenu, aš pasakiau Lankučiu, kad noriu tyrinėti meniškumą – kaip meniškumas atsiranda, turėdama galvoj formos lygmenį. Lankutis man pasakė: „Kaip tu jį pačiupinėsi ir apibrėši? Imk stilių ir lyrizmą.“ Jis parodė man kryptį. Aš jam tikrai dėkinga. Tada aš natūraliai pasiėmiau tuos autorius, kurie man buvo artimesni. Mano knyga dar dvejus metus pragulėjo, kol išėjo. Bet tuo laiku, man atrodo, ji buvo pakankamai nebloga. Aišku, kaip ir Krasnovo, Žuko, Viliaus Gužausko. Vis tiek tai buvo jau visai kitokios temos. O Elenai pasiūlė tyrinėti didžiojo tėvynės karo metų lyriką. Bet jinai parašė pakankamai originaliai, ėjo per formaliają pusę – retoriką. Netgi tos temos, kurios objektas, atrodo, skamba labai tarybiškai, jeigu tu jį pakreipdavai, kažkas išeidavo. Taip ir vinguriuodavom. Bet mūsų karta jau turėjo galimybę rinktis normalias temas savo darbams, disertacijoms. Mums labai patiko kolektyvinis darbas, kai rašėm *Literatūros teorijos apybraižą*. Pavyzdžių tropams aš ieškojau geroje poezijoje. Reimeris arba Matuzevičius – kokios ten metaforos ar paralelizmai. Visos stilistinės figūros – gerųjų, o ne plakatinių poetų poezijoje, kuri nebuvo stipri. Aišku, ir Mieželaičio, ir Macevičiaus poezijoje buvo galima šio to rasti, ir radau. Vieną kitą pavyzdį aš pakeičiau. Taip ir buvo nurodyta: vietoj Vaičiūnaitės, Gedos įdėti kitų citatų – nedemonstruoti simpatijų. Tai čia – tos švelnios cenzūros.

O mano pirmąją knygą *Kritikos akvarelės* redagavo Alijušas Grėbliūnas. Jis dirbo „Vagos“ leidykloje. Buvo prikibęs dėl formuluočių, bet aš apsigyniau. Buvau tokia bjauri, kad

trinktelėjau kumščiu. Jis už mane buvo gal ir jaunesnis, ir žioplesnis. Vienas dalykas yra, kai tu žmogų laikai autoritetu (pavyzdžiui, Lankutį, Kubilių, Galinį), kai įsiklausai į tai, ką jie tau sako. O kitas – kai autoritetu nelaikai. Su tokiu aš nesiskaitydavau ir pasiekdavau savo. Iš savo knygos nieko svarbesnio neišbraukiau.

L. J.: Ar būta institute neformalaus gyvenimo? Kaip atsirado knyga „Tretieji vainikai“?

J. S.: Ji išėjo septyniasdešimt aštuntaisiais. Vadinasi, Kubiliui buvo penkiasdešimt metų. Mes tam penkiasdešimtmečiui ruošėmės. Aišku, pagrindinis iniciatorius buvo Algis Samulionis, nes jis mokėjo eiliuoti, buvo teatralas ir turėjo kibirkštėlę tokiems dalykams.

Šalys, į kurias išvažiuodavom, – daugiausia Sąjungos rėmuose. Būdavo, kad kas nuvykdavo į Armėniją, Ukrainą, Baltarusiją, Estiją. Į užsienį beveik neišvažiuodavom, tik retkarčiais – buvo keblu. Kiekvienas žmogus, kuris atvažiuodavo iš kokios nors komandiruotės ar konferencijos, parveždavo lauktuvių – šokolado, sausainių. Jei neparveždavo – nupirkdavo butelį vyno. Sukviesdavo visą skyrių. Pasidengdavom stalą, o grįžęs žmogus pasakodavo visokius žaismingus įspūdžius. Tai buvo labai įdomu. Aišku, pirmiausia prisimindavo konferenciją – ką ten veikė, kokius pranešimus – įdomius ar ne – girdėjo. Paskui papasakodavo ir apie buitinę plotmę – miestą, transportą, parduotuvę, viešbutį.

Vyrai mus sveikindavo su tokia sumauta raudona, vėliavos raudonumo tulpe. Kitokių tulpių kovo mėnesį ir nebūdavo. Vis direkcija nupirkdavo po tulpę, visoms moterims įbrukdavo. Tulpė buvo tarsi privalomas elementas.

Gavau tokį eilėrašį, skirtą kovo aštuntajai.

Poezijos akvarelės

skiriama JS

Raganiški kovo burtai –

Tarsi akvarelė.

Tik Kubilius šaukia: – „Kur tu?“

Ir širdis stilingai spurda,

Tropuos įsivėlus.

Kaip pabėgti nuo to stiliaus?

Išūžta visa galva.

Gal pradingt, kaip dingo Vilius?

Jei negelbsti, velniava,

Net ir Lurušo kava.

80 -ą kovas

Tada nerašiau disertacijos taip intensyviai, kaip reikėjo (Kubilius buvo vadovas, Vilius įstojo į aspirantūrą Maskvoj, o Lurušas virđavo skanią turkišką kavą). Rašiau *Literatūros teorijos apybraižai* apie stilių.

Eilėraščių sukūrė Algis Samulionis. Kai jis turėdavo laiko ir netingėdavo, tai smagiai padarydavo. Jis pasiūlė mintį ir dėl Kubiliui skirtų „Trečiųjų vainikų“ (juos paruošė mūsų skyriaus autorių kolektyvas). Samulionis mums liepė iš įvairių poetų, pavyzdžiui, Raščiaus, Venclovos, Reimerio, Šimkaus, Martinaičio, parinkti eilėraščių ir juos patiems perfrazuoti. Tokio didelio darbo vienas Samulionis nebūtų įveikęs. Mes taip ir padarėm. Mano perkurtą eilėraščių lydėjo toks epigrafas iš Kubiliaus: „Be gailėsčio iškarštum pats sau kailį, jei šita bičiuliška paslauga nepasirūpintų kiti.“ Publikuojamas ilgas redakcijos žodis: „Nuo pirmųjų „Dviejų vainikų“ pasirodymo praėjo daugiau kaip keturiasdešimt metų (o „Vainikai“ – tai buvo Binkio paruošta naujesniosios poezijos antologija). Pauzė ilga, tačiau suprantama – nebuvo ką vainikuoti. Padėtis pasikeitė tik po šiumečio ataskaitinio poetų sekcijos susirinkimo, kuriame bendromis lyrikų pastangomis pagaliau atsirado vertas kandidatas į ilgai vakavusią šio žanro karaliaus vietą. Tuo būdu šis rinkinys yra pirmasis bandymas duoti balansinį vaizdą mūsų naujausios poezijos laikotarpio, kurį jau dabar, siekiant atskirti nuo ankstesnio – pomaironinio, – vis drąsiau mėginama vadinti kubiliniu, arba „ramios literatūros tėkmės metais“. Čia šmaikštuoja Lankutis. „Rami literatūros tėkmė“ buvo septyniasdešimt penktais metais gruodį „Pergalėj“ išspausdintas jo straipsnis ir Kubiliaus polemika. Ar tikrai jau tėkmė tokia rami? Visokio maišto esama, bet Lankutis, kaip instituto atstovas, labai diplomatiškai pavadino „ramia tėkme“. „Trečiųjų vainikų“ įvadas yra pakankamai netrumpas – net dvylika puslapių. Matyt, jį rašė Samulionis, Lurušas. Įvado pabaiga tokia: „Baigdami norime atkreipti skaitytojų dėmesį. Juk šis leidinys su erškėčių vainiku ir nuvainikuotąja vaidilute nieko bendra neturi.“ Paskui seka eilėraščių parafrazės. Aš konkrečiai nežinau, negaliu pasakyti, kas perdirbinėjo eilėraščius. Nėra autorystės (nei gyvų autorių) – niekas nebežino. Aišku, mano Juozas gal būtų dar prisiminęs. Šiose parafrazėse atsispindi Kubiliaus santykis su tais poetais, mūsų požiūris į juos. Literatūrinis ir skyriaus gyvenimas žaižaruoja tuose „Vainikuose“. Septyniasdešimt penkti metai.

Mieželaitis

Kritika

Vilnius. Vytautui Kubiliui

Macharadža, Macharadža,
Ar priimsi antisvečią?

Aš perplėšiau per pusę širdį –
Kaip seną kojineį anksčiau,
Kai ruošdavaus naujas sau pirkti
Ir lyriką krauju šlaksčiau.

Juokingas šis užsiėmimas –
Nereikalingas jis žmonėms.
Tarytum saulės užtemimas,
Kuris čia nieko nenulems.

Bet savo straipsniais vainikuosiu
Aš šitą turgų, kuriame
Biznierių – ne mažiau nei musių,
Beropinėjančių žeme.

Dėl straipsnių tų – nei staugs, nei karsis,
Nei lietūs ašarų pripliups.
Ir visas kruvinas katarsis
Greičiau mane nei juos užklups.

Bet perdrėskiau per pusę širdį,
Su popieriais išdalinau.
Ir nežinau, kur naują pirkti,
Ir kam parduot, – nebežinau.

Geda

Snaigyno ežero atošvaistos

Skiriu Vytautui Kubiliui

Tu – velnio dalgis, lyrikos žiogų.
Apie tave svajoti man baugu.
Ir vasarą, ir rudenio versmėj –
Vis tavo straipsnių švelnūs virpesiai.
Aš nežinau, pro ką arba kuomet
Pralėks šita ugninė kometa.
Kas dar raudos, kas dar nakty prabus,
Kai tu į mus žiūrėsi pro lapus.
Mąstyk apie poeziją gražiai.
Bet tu manęs nemyli – nerašai.

Rostovaitė

Prisipažinimas Kubiliui

Kaip žuvys mes praplaukiame be garso.
Atšiaurūs prasilenkiam redakcijų konvejeriuos.
Tik varstom duris – nervingai, trankiai.
Gal ir netiktų reaguot taip skaudžiai.
Bet kai tave ir visą tavo amžiaus triūsą
Į eilutes šešias suspaudžia,
Ir dar greta Keidošiaus, – tai kaip nesiusi?
Todėl, atrodo, pyktis – dar per maža.
Deja, daugiau nebeįstengiu.
O lapkritis beržynus gražo ir virkdo, virkdo dangų.
Todėl mes prasilenkiame kaip žuvys.
Vos antakis tekrustels.
Greit priešo vardą tart
Atpras liežuvis, ir panieka virs rūstys.
Praeis dar metai. Svetimi kaip niekad.
Net panieka aptingo.
Net neatsisveikinsim.
O kas belieka? Praeisim abejingai.
Ne, ne! Tik nesulaukt to guodo!
Širdis, ištroškus pagyrimo peno.
Ir štai sapne aš ranką jam paduodu –
Juk vienąkart gyvenam.

Churginas

Vytautui Kubiliui

Mes niekam niekam

Mes niekam niekam nebesiskųsime.

Tavo pabudinti, vėlei užsnūsime,
Pamiršę žodžių Tavųjų darganas.
O kai pajusim, kad vėl jos artinas,
Akis atmerkę, ranka numosime –
Mes sau ramiausiai toliau miegosime.

Antanas A. Jonynas

Atsisėsk po raudonu šermukšnio medžiu

Skiriu mūsų Vytautui Kubiliui

Atsisėsk po raudonu šermukšnio medžiu,
Mecenatė visokio kalibro širdžių.
Kaip sunku ir smagu jaunu būt poetu –
Šitą Tavo teisybę patvirtint geidžiu
Po raudonu šermukšnio medžiu.

Atsisėsk po raudonu šermukšnio medžiu,
Nusitvėręs bizūną kiečiausios šikšnos.
Kur Vidmantė romanais į dangų plasnos,
Kur Grybauskas, Patackas fechtuosius žodžiu
Po raudonu šermukšnio medžiu.

Atsisėsk po raudonu šermukšnio medžiu.
Pasakyk: „ – Aš jaunaisiais be galo žaviuos.
Pasiruošęs jų labai visur visados
Pasakyti daugiau, nei matau ar girdžiu.“
Po raudonu šermukšnio medžiu.

Maldonis

Vytui

Sudievu, lyrika, sudievu,
Esi, de ja, ne man vienam.
Ant nuganytų tavo pievų
Nebėr žolės net avinam.

Kaip senas jautis, pirmas puolu
Nuo ją begrauziančios bandos,
Ieškodamas kitų atolų.
O lyrika – kaip Dievas duos!

Tegul pešioja ją Sventickas
Ir Areška, ir Nastopka.
O man dabar parūpo kitkas –
Kita ir duona, ir druska.

Tolstojus, Dantė, Mopasanas.
Dabar aš – genijų naguos.
Ramu. Gerai. Tik, Dieve mano,
Kas man eiles bededikuos?

Justinas Marcinkevičius

Apie mus

Vytautui Kubiliui

Atsisėdi, rašai optimistiškai,
Tartum girnom kamaroj maltum.
O paskui paaiškėja netyčia,
Kad priskaldei vežimą malkų.

Antakalnio šešis – kaip lemti,
Net nesuprasdamas – kodėl,
Tu priimi, ir nieks nekinta,
Tik sensta stalas ar kėdė.

Gyvenam pagal bendrą dėsni,
O metai – šitokie trumpi.
Kol nei mažesnis, nei didesnis –
Netyčia daktaru tampa.

O dienos grimzta kaip į liūną –
Lėtai, bejėgiškai krenti.
Taip žmogiška, graudu ir liūdna,
Kada ataskaita arti.

O kas – kėdė? Suras tau kitą
Miela direkcijos ranka.
Ir kris nauji darbai kaip plytos,
Kaip nepagydoma liga.

Kuria susirgę jaučia nuolat,
Kad vis geriau, kad jau gerai.
Ir po brangia našta parpuolęs,

Žinosi bent, nuo ko mirei.

Paulius Širvys

Neklauskit meilės vardo

Vytuliui K.

Tas Kubilius turi kojas –
Per maža jam Lietuva.
Jam Ryga ir Miskas ploja.
Ploja Varšuva, Maskva.

Čia jis skaito pranešimą,
Ten jis duoda interviu.
Jį visi „Voprosai“ žino –
Straipsnių kaulija naujų.

Man širdis iš džiaugsmo staugia –
Pora duok aistrių taurių.
Vietoj to, kad, jį pasmaugęs,
Aš už jį šiandien geriu!

Kostas Korsakas

Eilėraštis Kubiliui depresijos valandą

Nelauk dėkingumo.
Juo daugiau duosi –
Juo daugiau reikalaus.
Ar gali, ar turi, – nepaklaus.

Institutui aukosi dienas,

Institutui aukosi naktis.

O jie tau sakys,

Jog tokia tavo lemtis.

Ir net tada, kai širdį išplėšęs padėsi,

Jų dėkingumo vis tiek nelaimėsi.

Tad ko stengies ir dirbi be saiko?

Be to, kas tiek rankraščių gali suspėti išleisti?

Baltakis

Pašventimas

Vytautui Kubiliui

Tu – tas, kuriam bus padaryta išimtis.
Nė vieno iki šiol nevainikavom!
Užpildysi etatą tuščią – noromis ar nenorom
Visi turės su tuo sutikti.

Tu – tas, kuriam bus padaryta išimtis.
Iškėlęs galvą, žengsi per poetų galvas.
Ir visi, kuriuos pamilai, atsakys tau tuo pačiu.
Ir tavo priešai visados paliks ištikimi.

Tu – tas, kuriam bus padaryta išimtis.
Bet ko, mielas drauge, šypsais tylomis?
Aš įtariu, jog tu ir pats apie save galvoji ne blogiau.
O baigdamas pridėsiu, kad vaizdas būtų pilnas.

<...>

[trūksta lapo]

Bučys

Lauk manęs

V. Kubiliui

Palauk, ir aš, kaip lapkritis ateina,

Ateisiu vieną ūkanotą rytą.

Ką aš atnešiu? Ne, ne dainą.

O drobę, savo nutapytą,

Šį niūrų ūkanotą rytą.

Palauk. Dar vienas mano žodis.

Paskum aš nieko nesakysiu.

Paskum bus ilgos, kurčios žolės

Ir tavo veidas – toks ištįšęs,

Kažko beviltiškai ištįšęs.

Palauk, mes galim prasilenkt.

Tarp kitko, Bučys man, devyniolikmetei, yra sakęs, kad tėra du lietuvių kritikai – Vytautas Kubilius ir Rimvydas Šilbajoris.

Beje, Bučys liejo akvareles. Jis gal netapė drobių, bet tikrai liejo akvareles. Vieną man žadėjo padovanot, tą akvarelę mačiau, bet nepadovanojo.

Vladas Šimkus

Mano pokalbis su Vytautu Kubiliu

– Vadinasi, Jūs – gyvas? Ir puiku!
Pripaisto žmonės nebūtų dalykų.
Kam įvykiams užbėgti už akių?
Visai dar nedega dėl tų „Vainikų“.
Ir lūpas va pakrutinat šiek tiek.
O sakė: „Jums – viena kita savaitė.“
Po viso šito draugėmis tikėk!
Nenuostabu, net jeigu imsit sveikti.
Atrodote už popierių balčiau.
Kaip talentai visi, – gana mįslingas.
Atostogų važiuosite? Tačiau institute
Jūs, sako, reikalingas.
Kažkokie jubiliejai – visada jie ne laiku
Ir, žinoma, ne vietoj.
Ach, ką Jūs sakot!
Darbas, sveikata – kažkaip
Nepatogu iš Jūs girdėti.
Knygas jau padalinote, tikiuos?
Dabar tie formalumai visokiausi,
Dar susipeš dėl monografijos kokios,
O Jūsų Dubultuos – nepasiklausi.
Ir pasiliks tik didelis kažin.
O juk su juo visokios, žinot, – bėdos.
O Jus jaunųjų raštuos atpažins.
Ką? Jau geriau? Na, matot, atsisėdot!

Marcelijus Martinaitis

Kubilius savo jubiliejuje

Besibaldančiam dugne

Pabudo rytą Kubilius

Ir mato: jis yra jis

Ir jau nebe jis, o – jubiliasas.

Galvoja Kubilius:

Kaip gražiai viskas vyksta,

Kaip manęs gailis,

Kaip gerai apšneka!

Tikriausiai duos man kokią premiją!

Ranką paspaus arba pagirs

Visuotiniam narių susirinkime.

<...>

Nežinau, ar čia – visa parafrazė. Gal kažkur nusibarstė lapai, lyg ir turėjo būt tolesnis tekstas.

Tokie buvo „Tretieji vainikai“. Vis dėlto kiek triūso įdėta! Mes Kubilių labai mylėjom. Niekam kitam tokių „Vainikų“ ir nepadarėm. Kubilių labai išskyrėm. Jam buvo padaryta išimtis. Besąlygiškai jautėm jo jėgą, jo talentą. Visi jo labai klausėsi, nutildavo. Aišku, per posėdžius paskutinis kalbėdavo Lankutis, kaip skyriaus vadovas. Jis tais tarybiniais metais, kai buvo „Tarybinės literatūros“ sektorius, visada kažką apibendrindavo. Bet Kubiliaus visi klausydavo išsižioję, labai susikaupę. Posėdžiai būdavo labai rimti, informatyvūs. Aš jau minėjau, kad apie egzodo rašytojus, apie Pulgį Andriušį pirmą kartą išgirdau iš Vytauto Galinio. Galinis pasakė, kad Pulgis Andriušis yra puikus rašytojas, stilistas. Per posėdžius mes daug ką išgirdavom, sužinodavom – jie formuodavo visapusišką nuomonę apie literatūrą. Kubilius turėdavo daug žinių apie tremtis, rašytojų mušimus, užgauliojimus. Jis tą informaciją atvirai skleisdavo, natūraliai ja disponavo. Posėdy sėdėdavo aštuoni žmonės. Mes tų dalykų neplatindavom. Jaunieji kolegos per posėdžius gaudavo daug naujos informacijos. Mes tiesiog nepriedavom prie tų šaltinių. O Kubilius daugelį dalykų matė savo akimis, daug skaitė, domėjosi, bendravo su

vyresniais rašytojais. Galinis buvo patikimas, bet labiau oficiozinis. Bet jis irgi daug ką atvirai pasakydavo. Visi vyresnieji buvo nepaprastai geranoriški, mus palaikydavo. Nepaisant tam tikrų nesutarimų dėl vienokių ar kitokių priežasčių, buvo toks absoliutus solidarumas. Humanitarų bendruomenė vis tiek buvo labai vientisa, labai draugiška.

Aktyvus buvo Juozas Stepšys, po Kubiliaus puolimo atsiųstas į institutą daryti tvarkos. Pakelti mūsų ideologinį lygį. Jis Maskvoj buvo baigęs politinio švietimo mokslus. Buvo patikimas kadras, kurio tikslas – subalansuoti instituto ideologinį stabilumą. Mes, deja, sėdėjom vienam kambariui. Jam davė nelabai malonų darbą. Nepaisant to, kad žmogus buvo atsiųstas į institutą tam tikrais tikslais, jis vis tiek turėjo užsiimti kažkokia, neva literatūrine veikla. Jis turėjo sudarinėti tarybinės kritikos chrestomatiją – tą tokią rudą knygą. Stepšys turėjo vadovauti tam projektui. Kaip jam buvo sunku, kaip jam nepatiko! Mačiau jo kančias, nes sėdėjom šalia. O tada mes sėdėdavom darbe praktiškai visą dieną. Nukrypdom į visokias kalbas ir diskusijas. Priėjom iki to, kad jis pradėjo mane raginti stoti į partiją. Aš tada apsimėčiau tarsi naivia, bet nebuvo tokia. Pradėjau akcentuoti, kad esu egzistencialistė. Pradėjau vardyt, kaip man patinka Kamiu, absurdo filosofijos ir kad šiaip tas egzistencialistinis podirvis man yra pats svarbiausias. Aš jam pasakiau, kad esu neverta stoti į partiją. „Neverta“ – specialiai pabrėždavau. Nežinau, negaliu pasakyti, ar Stepšys suprato, perkando tą mano žaidimą (iš tikrųjų – ironiją), ar ne. Aš šaipiausi, o ar jis tai priėmė už gryną pinigą? Aš būdavau tokia įsikarščiausi: atsisėdėdavau ant stalo, tarsi iš dūšios viską dėstydavau. Į partiją mūsų institute, – nežinau, ar Stepšio prikalbinti, ar šiaip kažkokiais sumetimais, – įstojo Ramutis Karmalavičius, Aleksandras Krasnovas, mano Elena. Daug anksčiau dėl Sruogos į partiją įstojo Samulionis. Kitaip jo nebūtų išleidę išvažiuoti į Ameriką. Apskritai tada net monografijos apie Sruogą nelabai galėjai rašyti. Tarybinės literatūros skyriui buvo priimta nuomonė, kad Samulionis pasiaukėjo dėl Sruogos. O Regina Mikšytė, Janina Žekaitė nebuvo partinės – jos dirbo su senąja, „buržuazine“ literatūra. Bet jos išvengė partijos. Mano kartos žmonės į įstojimo į partiją faktą žiūrėjo tolerantiškai. Suprato, kad galbūt kolegą siekė partinio bilieta dėl karjeros ar dėl situacijos neišmanymo, nesusigaudymo, dėl kitokių sumetimų, ambicijų. Tai – kiekvieno žmogaus asmeninės laikysenos reikalas. Niekas to nesmerkė – mes visiškai ramiai į tai žiūrėjom. Aš, Saulius Žukas, Silvestras Gaižiūnas tikrai žinojom, kad to niekada nedarysim. Žinoma, kategoriška nuostata. Gal todėl, kad Žukas – iš inteligentų šeimos, daugiau disponavo informacija. Žuko laikysena buvo kieta, kaip jis tame laiške gražiai sakė.

Mes bendraudami kalbėdavom apie literatūrą ir kultūrą – devyniasdešimt procentų. Nors štai radau tokį mažą Danguolės Šakavičiūtės laiškutį iš Leningrado, kur ji tuomet studijavo aspirantūroje. Danguolė rašo: „Gavau pilkas pėdkelnes, aštuonioliktos išmieros, ir gavau tau

žodyną.“ Aš jau neprisimenu, kokio žodyno aš prašiau. Kai susirašinėdavom ar susitikdavom, beveik visos mūsų diskusijos vis tiek sukdavosi apie menus, kultūrą, egzistencinius dalykus – dėl ko, vardan ko, kodėl, kaip, kokios būsenos, jausenos?

Dabar pacituosiu Viktoro Gerulaičio laišką (su juo susirašinėjau, kai jis aštunto dešimtmečio pradžioj tarnavo armijoje): „Sakau, kad nieko nesu matęs kvailesnio už žmogų, nes, skaitydamas Lenina, jis užmiršta šventą sakramentą; skaitydamas Engelsą, – Bibliją; skaitydamas Balzaką, – Griną; skaitydamas Fojerbachą, – Bergsoną. Sakau, kad kalbėti su žmogum apie tapatumą – reiškia šlapintis ant paties Paryžiaus. Todėl, nesant tualetinio popieriaus, aš mielai glamžau kokį nors kritinį straipsnį.“ Šitas laiškas, konkrečiai rašytas septyniasdešimt trečių metų rugsėjo dvidešimt ketvirtą dieną, yra esė. Jisai visas supintas, perpintas iš tų pačių motyvų – suaustas kaip koks kilimas. Aš paėmiau pirmą pasitaikiusį laišką iš tos krūvelės. Tų laiškų tematika buvo tokia.

Po aspirantūros Silvestras Gaižiūnas nebenorėjo grįžt į institutą. Jis, kaip ir Skirmantas Valentas, patraukė į Šiaulius, norėjo dėstyti. Pacituosiu Silvestro laiško, rašyto aštuoniasdešimt antrais metais, fragmentą: „Ant aštuoniasdešimt trečių metų slenksčio atskleidžiau „Literatūros teorijos apybraižą“. Atskleidžiau savo studentų akivaizdoje ir pasakiau: „Šia knyga mano karta įrodo, kad ji turi ką pasakyti. Džiaugiuos ta knyga, nes ją parašė mano draugai.“ Šitas motyvas visur buvo, visur jis yra. Silvestro laiškai pilni kultūrinių asociacijų – tiesiog kultūriniai laiškai. Mes daug kalbėjomės apie tai, ką jis skaito, veikia. Jis skaičiuodavo knygas, kurias perka. Man atrodo, jis Maskvoj nusipirko apie aštuonis ar devynis šimtus knygų. Štai dar viena citata iš aštuoniasdešimtais metais lapkričio mėnesį rašyto laiško: „Lapkričio dvidešimt aštuntos vakare, kai Maskva minėjo Bloko šimtmetį, į savo aspirantiškos bibliotekos sąrašą įrašiau skaičių – devynis šimtus keturiasdešimt. Tas skaičius žymi Tavo pirmąją knygą. Devyni šimtai trisdešimt devintoji – Vinogradovo „О языке художественной прозы“. Kaimynas, kaip matai, – Tavo dvasinis draugas ir vienmintis. Gal Vilniuje – deficitas? [jis neva man nupirks, – J. S.] Ačiū už knygą ir subtilų įrašą – laišką. Tavošios „Akvarelės“ šviečia naujausių knygų krūvelėje, kur visada guli man po ranka, viršūnėje. Gėrėdamasis Tavo šviečiančiąja, aš galvoju, kad tai – ne tik Tavo, bet ir mūsų kartos nerimo išraiška. Vilius irgi labai apsidžiaugė.“

Literatūrologė habil. dr. Jūratę Sprindytę kalbino Šiuolaikinės literatūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Loreta Jakonytė.

Pokalbis įrašytas: 2013-02-05; iššifruotas: 2013-08-15; užrašytas: 2013-09-09.

Pokalbis autorizuotas: 2014-09-18

Pokalbio trukmė: 136 minutės ir 42 sekundės.

Pokalbio įrašą šifravo, užrašė dr. Neringa Markevičienė.